

CORONA VİRÜS SONRASI YENİ DÜNYADA TOPLUMSAL EMEĞİN MARJİNALLEŞMESİ, EVCİLLEŞMESİ VEYA KADIN(SI)LAŞMASI: EVİN KALABALIĞINDA VE KENDİ YALNIZLIĞINDA MODERN KADININ VE DÜZENİN DÖNÜŞMESİ-1

Ertan EĞRİBEL, Handan ÇELİKÇİ

I.BÖLÜM: CORONA SONRASI YENİ DÜNYA ÖRGÜTLENMESİNİN DAYANAKLARI

Özet: Çalışmanın konusunu corona sonrası yeni dünya örgütlenmesinin dayanakları oluşturmaktadır. Corona virüs sonrası düzenin yeniden örgütlenmesi ve kadının maruz kaldığı sorunlar incelenecektir. Boş zamanın ve evde yaşamının görece özerkliğinin gaspı üzerinde durulacak, ardından düzenden kaynaklanan sorunların kadınların sırtına yüklenmesi, başka deyişle el emeği ile duygusal emeğin itibarsızlaştırılması konusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Corona virüs, yeni dünya düzeni, kadın, kadın emeği.

DOMESTICATION OR FEMINIZATION OF SOCIAL LABOUR AFTER CORONA VIRUS IN THE NEW WORLD: THE TRANSFORMATION OF MODERN WOMAN AND ORDER IN THE CROWD OF THE HOUSE AND IN ITS OWN LONELINESS-1

Ertan EĞRİBEL, Handan ÇELİKÇİ

PART-1: THE BASES OF THE NEW WORLD ORGANIZATION AFTER CORONA

Abstract: The subject of the study is the basis of the new world organization after corona. The reorganisation of the post-corona virus order and the problems faced by the woman will be examined. The seizure of the relative autonomy of leisure time and living at home will be emphasized, afterward the burden of problems arising from the order on women, in other words discrediting of hand labor and emotional labor will be discussed.

Keywords: Corona virus, new world order, woman, woman labour.

CORONA VİRÜS SONRASI YENİ DÜNYADA TOPLUMSAL EMEĞİN MARJİNALLEŞMESİ, EVCİLLEŞMESİ VEYA KADIN(SI)LAŞMASI: EVİN KALABALIĞINDA VE KENDİ YALNIZLIĞINDA MODERN KADININ VE DÜZENİN DÖNÜŞMESİ-1

Ertan EĞRİBEL

Giriş Yerine: Sürekli Kriz Hali veya “Hayat Eve Sığar” mı?

Günümüz dünyasında sağıkta ilerlemelere rağmen geçmişin korkutucu kavramları Corona virüs ile birlikte yaşamın içine hızla girdi. Salgın, izolasyon, sosyal mesafe, kitlesel ölüm, temassızlık, karantina, sistem, bilim kurulu, sağık kelimeleri günümüzde en çok duyulan ve bireylerin gündelik yaşamını sınırlayan unsurlar oldu. Modern yaşamın etkin olduğu büyük şehirler virüsün hızlı bulaşma imkânı bulduğu yerlerdir. Salgının yaygın ve etkin olduğu yerlerin başında nüfusun fazla olduğu dışa açık küresel merkezler gelmektedir Aynı zamanda virüsün sağık dışında ekonomik, kültürel ve sosyal etkisini en fazla bu merkezler hissetmektedir. Corona virüs salgını sırasında bir dizi tedbir uygulanmıştır. Korunmaya yönelik düzenlemelerin başında korunma ve karantina tedbirleri gelmektedir. Bu durum modern düzenin özgürleştirmekle övündüğü kadını tekrar evde çalışma yaşamına, işsizliğe ve bir dizi geleneksel yeni sorunlara ve rollere mahkûm etmiştir. Corona virüs sonrası yeni dünyada izolasyon/yalnızlaşma, toplumsal emeğin marjinalleşmesi kriz dönemiyle ilgili istisnai bir durum olmanın ötesinde yeni düzen örgütlenmesi ve çalışma yaşamının temel özelliğidir. Bu çalışmada corona virüs sonrası yeni dünyada üretici ve üretici olmayan emeğinin marjinalleşmesi ve bir başka anlamıyla kadın emeğine karşılık gelecek biçimde güvencesizleşmesi, belirsizleşmesi ve esnekleşmesi (kadın/sı/laşması) ile ilgili saptamalardan yola çıkarak yeni düzenin özellikleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunmayı amaçlıyoruz.¹

Corona virüs olayının ortaya çıkışı, yaygınlaşması ve küresel düzeyde alınan tedbirler adeta bir bilim kurgu filmi senaryosunu aratmayacak bir mü-

¹ Bu çalışma sırasında verdiği destek ve katkıları için Handan Çelikçi'ye çok teşekkür ediyorum.

kemmellikte herkesin anbean haberdar olacağı ve izleyeceği biçimde gerçekleşti. Olayın baş aktörleri corona virüs, uzmanlar, teknokratlar ve iktidarlardı, buna karşılık tüm insanlık figüran olmaktan ileri gitmedi. Corona virüs önce Çin’de tespit edildi, sonra küresel düzeyde yaygınlaştı. İnsan sağlığı açısından başlangıçta alınan tedavi ve koruma tedbirlerinin yetersizliği büyük bir paniğe dönüştü. Bu durum acil yasaklamaların, kısıtlama ve uygulamaların gündeme gelmesine neden oldu. Corona ile ilgili ilk yasaklar OHAL yasalarına dayalı olarak seyahat kısıtlamaları, ülke girişlerinde kontrol, gözetim altına alınma, hava alanlarında ülkeye giren yolculukların vücut ısısını ölçen termal kameralar ve ardından uçuşların iptali olarak uygulandı. Bu bir anlamda toplumlar arası ilişkiler ve toplum düzeyinde küresel bir ayrışma, içe kapanma ve korunma yöntemi oldu. Ancak bununla sınırlı kalmayıp, çeşitli ülkelerde toplum içinde de kamusal alanlara ve umuma açık yerlere giriş yasağı, bazı işyeri faaliyetlerinin durdurulması, kapatılması, özel araçlara getirilen kısıtlamalar, bazı işleri idari izne bağlayarak tatil etme, belirli yaşlar üzerine getirilen veya toplu evden dışarı çıkma yasakları, şehirlere giriş çıkış yasakları veya kontrolü, izolasyon, sosyal mesafe, evde kalma zorunluluğu gibi korunma tedbirleri alındı. Sağlık çalışanları büyük bir fedakârlıkla gelişmeleri kontrol altına almak için fedakârca çalıştı. Ancak sorunu sadece sağlık alanıyla sınırlamak mümkün olmadı. Az sayıda solunum cihazlarına hastaların yaşa veya statüye göre hangi sırayla bağlanacağı, kimlerin gözden çıkarılacağına dair bile sessizce, ikiyüzlü ortak bir görüş oluştu. Yasaklar ve kısıtlamalar, tedavi yöntemleri ve sırası devlet düzeyinde açık bir biçimde, şeffaflıkla uygulandı. Ölümün sadece sayıların azlığı veya çokluğuna indirgendi. Yoksul Batı-dışı ülkelerde salgınlardan, sayılardan hiç söz edilmedi, belli ki zaten dünyaya bir yük olarak görülüyorlardı, açlık gibi hastalık ve ölüm de doğal seleksiyonun (vahşi dengenin / dengesizliğin) bir parçasıydı.

Küresel düzeyde yasakları bir dizi teknik yöntemlerle izleme veya inzibatı güçler aracılığı ile kontrol ve denetleme çabası yeni örgütlenme biçimlerinin uygulamaya konmasına izin verdi. Bütün bu tedbirler ve yaşamın sınırlı bir biçimde devamı yüksek teknolojilerin veya yapay zekânın kullanılmasını öne çıkardı. Kimi ülkelerde algoritmalar aracılığı ile insanların son on dört gün içinde kimlerle ilişki kurduğunu tespit eden uygulamalar ortaya konuldu. GPS kayıtlarına bakarak seyahat geçmişlerinin ortaya konması, kimi ülkelerde insanların kimlik ve sağlık bilgilerinin tek tip çiplere yüklenmesi, ileri teknoloji kameralarla yüz taramalarının gerçekleştirilmesi, yüz tanıma teknolojisinin geliştirilmesi, çeşitli mobil uygulamalarla bireylerin konum ve yerleri-

nin tespiti, kimin nerde, ne yaptığıнын takibi, ateşli kişilerin kontrolü, testlerin zorunlu hale getirilmesiyle tepeden inme yaygınlaştırıldı. Bütün bu girişimler sonucunda artık küresel düzen örgütlenmesi kamu güvenliği veya sağlık gibi gerekçelere dayanarak kişisel verilere sınırsız ulaşma imkânı verirken, aynı zamanda sağlıktan siyasete kadar gündelik özel yaşamı da yeni bir örgütlenme içinde yönlendirmeye dayanak oldu. Yüksek teknolojiye dayalı bu bilgiler ve örgütlenme ile küresel otorite ve güç devasa boyutlara ulaşırken bireyler sağlık tehdidi gerekçesiyle, pasif, kendiliğindenci bir teslimiyet içinde küresel otoritenin uzantısına dönüştü. Bireysel çıkarlar ve yaşam hakkı ile küresel otorite ve çıkarlar birlikte kutsallaştı ve toplumsal baskıya dönüştü. Bireyler gönüllü olarak kısıtlamalara ve yasaklara uyduğu gibi uymayanlara karşı da kolluk güçlerine yardımcı oldu. Toplum ve birey düzeyinde kontrol ve denetim artarken küresel otorite ve güç toplumsal denetim ve kontrolden bağımsızlaşarak, toplumun, koşulların üstünde kendi başına işler hale geldi. Küresel düzenin işleyişine güvenin sarsıldığı, kurumların temsil niteliğini yitirdiği bir dönemde corona virüs salgını sonrası düzenin kendi otoritesini ve gücünü bu kadar yaygınlaştırmış olması kendi başına tartışılması gereken bir durumdur. Kriz koşullarına rağmen düzenin kendi gücünü koruması ve pekiştirmesi tüm bu gelişme içinde belirleyici bir yere sahiptir. Verili düzen artık kendisini gerçek veya suni yeni krizlere dayalı olarak sürdürme ve pekiştirmenin yolunu da bütünüyle açmıştır. Sonuçta geline yer, mevcut dengeyi/ dengesizliği sürdürme biçimi belli olmuştur. Güvencesiz, belirsiz ama çelişkisiz otoriter ve steril bir dünya anlayışı ile asgari geçime dayalı ev / aile anlayışı birbiriyle kaynaştırılarak verili düzen evcilleştirilmeye ve mutlaklaştırılmaya çalışılmaktadır.

Son dönemde Batı dünya düzeni sürekli kriz hali ve otoriterlik ile yeniden örgütlenmekte, sorunların ve koşulların üstüne çıkmaya çalışmaktadır. Siyasi, askeri, iktisadi, doğal felaketlere dayalı çeşitli krizlerden çıkış yolu toplumsal koşul ve ilişkilerden koparak değil, toplumsal ilişkileri ve dayanışmayı yeniden örgütleyerek mümkün olmasına karşılık corona salgınının oluşturduğu genel krizde tam tersi bir yol izlenmiştir. Corona krizi bir araç olarak kullanılarak toplumsal sistem kendini mutlaklaştıracak, yeniden üretecek ve sürekli hale getirecek biçimde toplumsal koşullardan ve çelişkilerden kopmuştur. Corona sonrası yeni dünya örgütlenmesi 1980-90'lardan bu yana ortaya çıkan değişim ve tartışmaların bir sonucudur. Corona virüs salgını ile yeni düzenleme ve uygulamalar artık tartışma dışı egemen düzen niteliği kazanmıştır. Bu anlamda bir nirengi noktasından veya başlangıçtan

söz etmek mümkündür. Corona virüs salgını sonrası insan sağlığını korumak amacıyla uygulamaya konulan yeni düzenlemeler süreklilik kazanarak anti-toplumsal, güvencesiz yeni bir düzenin dayanağına dönüşmüştür. Verili düzenin otoritesine dayalı bu düzenlemeler toplumsuz yeni bir toplum-sallaşmanın gündelik yaşamdaki görüntüleridir. Corona virüs sonrasında toplum sağlığının korunması için sosyal temasın azaltılması amacıyla alınan tedbirler kapsamında sokağa çıkma yasakları, kalabalık ortamlardan uzaklaşma, çalışanların az zamanlı işe gitmesi veya evden çalışması, internet ortamında alışverişe yönlendirme, zorunlu ihtiyaçlar dışında çalışan işyerlerinin kapalı tutulması gibi önlemler alınmıştır. Küresel bir krizden söz edilmesine karşın iktidarın konumunda, düzenin sürdürülmesinde bir değişiklik ve kriz olmadan temel kurumlar işlevlerine daha otoriter, baskıcı bir biçimde devam etmiştir. Düzenlemeler daha çok toplumsal örgütlenme ve gündelik yaşam düzeyindedir. Yeni koşullar ve düzenlemeler modern konum ve rolleri dönüştürürken, bu değişimden en çok kadınlar etkilenmektedir. Gündelik yaşamın eve sığdırılması gerçekte gündelik yaşamın dışarda kurulan toplumsal ve örgütlü niteliğinin sınırlandırılması veya ortadan kaldırılmasından, düzene karşı muhalefet ve mücadelenin sınırlandırılmasından başka bir şey değildir. Yüksek teknolojiye dayalı ikame tedbirler ve uygulamalar bu gerçeği değiştirmemektedir. Bütün yeni düzenlemeler ve uygulamaların sorunu ve çözümü aile/ev eksenli ortaya koyması mevcut aile/ev yapısının da sorgulanmasını zorlaştırmaktadır.

Toplumsal izolasyonu, karantinayı sağlamak için çoklu insan gruplarıyla yapılan spor faaliyetleri, uluslararası kongreler, eğitim öğretim faaliyetleri, kültürel etkinlikler, tatil programları önem seviyesine göre ötelenmiş veya iptal edilmiştir. Resmi veya özel çeşitli kurumlarda da zorunlu çalışma düzeni değişmiştir, adeta dünyaya yeniden ayar verilmiştir. Corona virüs salgını sonrasında çalışma yaşamı yeniden örgütlenmiş, en azından bilinen dijital teknolojinin imkânları ve uygulamaları temel çalışma düzenine dönüştürülmüştür. Sanal çalışma ortamlarında toplantılar telekonferans yöntemleriyle yapılmakta, temassız yeni alternatif yöntemler uygulanmaktadır. Esnek çalışma olarak nitelendirilen “evden çalışma” salgın sürecinde masa başı işlerde işin sekteye uğramasını engelleyen bir çözüm yolu olmuştur. Sosyal temasın asgariye indirilmesi çerçevesinde eğitim faaliyetlerin dönüşmesi, evden uzaktan eğitim yoluyla yapılması eğitim öğretim faaliyetlerine farklı yöntemlerle devam edilmesine olanak vermiştir. Uygulanan karantina tedbirlerinde en önemlisi sokağa çıkma yasağı veya çeşitli yaşlara göre getiri-

len kısıtlamalar olmuştur. Tüm bunlarla bireyler kalabalıklardan alınıp evine sığdırılmaya çalışılmaktadır. “Evde kal!” veya “Hayat eve sığar.” sloganlarıyla yeni bir toplumsallaşma yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu durum sadece bireysel düzeyde değildir, toplumlar düzeyinde de bütün ilişkiler içe dönük izolasyon temelinde düzenlenmektedir. Ulaşım, turizm, tatil, uluslararası toplantılar ertelenmiştir. Anti-sosyal evde kalma tedbirlerinden dolayı çoğu kişi işlerini evinden yapmaya başlamıştır. Doğal olarak ev halkının birlikte olma süresi artmıştır. Bu durumun olumlu ve olumsuz yönleri ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalar, etkenlerin farklılığıyla sonuçların da değiştiğini ortaya koymaktadır. Esas sorun bu özelliklerin Corona virüs sonrası düzenin işleyişini ve toplumu hangi yönde etkilediğidir.

“Corona virüs sonrası dünya” geçmişle ilgili köklü ve kapsamlı bir değişimi ve yeni bir duruma geçildiğini belirtmektedir. Corona virüs salgını adeta bir toplumsal değişim aracı ve gücü olarak kullanılmıştır. Fiili yeni durum aynı zamanda değişimin getirdiği yeni sorunların çözüm yönü ve çerçevesini de (yeni referanslarını) gösterir. Günümüzde Corona virüs sonrası yeni düzenlemeler bütün ülkeler için resmi görüşe dönüşmüştür. Düzen, krizlerin yarattığı sorunlara yine kendi içinde çözüm aradığı için toplumca etkinliği amaçlayan kuramsal açıklamalar yerine, sorunlar üzerinde tartışılmış, uzmanlaştırılmış, saha araştırmaları öne çıkmıştır. Corona virüs sonrası ortaya çıkan değişiklikler ve düzenlemeler güvensiz kriz koşullarında ortaya çıkmasına rağmen, salgın sonrasında da bu yeni düzenlemelerin sürmesi, sürekli kriz durumunun, “kaotik normalleşme”nin yaşandığını, sağlıktan eğitime, çalışma yaşamından siyasete bir dizi krizin yanında modern kurumların temsil görevini yitirdiğini göstermektedir. “Evde kal!” ve “Hayat eve sığar.” sloganı Corona virüs sonrası yeni dünya düzeni örgütlenmesini, çözüm ve denetim yolunu göstermektedir. Hem toplum içinde hem de toplumlar arası ilişkiler düzeyinde de içe dönük, kapalı, şoven bir korunma anlayışı (varoluş mücadelesi) genelleşmiştir. Bu yeni örgütlenmede kadınlar yeni koşullardan hem en çok olumsuz etkilenen, hem de yeni darlaşmış anti-sosyal düzenin işleyişinde önemli rol üstlenen ama marjinalleştirilen kesim olmaktadır. Bu terslik kadın emeğinin marjinalleşmesi kadar verili yeni düzenin de marjinalleşmesinden, toplum-üstü, koşullar-üstü, tarih-üstü, üretim-üstü olarak yeniden örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır. Düzen toplumdan koparken modern kurumlar temsil görevini yitirmiş, toplumsal yaşam her yönüyle güvencesiz, belirsiz, kaotik hale gelmiştir. Biz bu çalışmada salgın sonrası tekrar evlere kapanmak zorunda kalan veya kalabalıklaşmış evde sosyal yaşamı en

çok değişen, kendi alanını yaratamayan ve doğrudan bütün gündelik işlerin sorumluluğunu üstlenen ama buna karşın yalnızlaşan kadın üzerinde duracağız. Amacımız corona sonrası yeni dünya düzenin işleyişini ve dayanaklarını değerlendirmek ve buna karşı tutumumuzu ortaya koymaktır.

Corona sonrası “yeni durum” ile ilgili hemen ortaya çıkan belli özellikleri saptamak mümkündür. Corona virüs günlerinde ev merkezli darlaşmış yeni bir yaşam biçimi, 1960-70’lerde yeni feminizmin tartışmaya başladığı ama somut talepler, çözümler üretmekte zorlandığı en önemli sorunlardan biri olan (dönemin Türk sinemasının da kadından yana görünerek ele aldığı) “kadınların ev içi karşılıksız emeği” konusunun yeniden öne çıkmasına neden oldu. Ancak konu günümüzde ilginç bir biçimde yeni düzen tartışmalarına ve taleplerine imkân verecek biçimde bir sorun olarak gündeme gelmedi. Salgının yarattığı virüs tehdidi ve korunma tartışmaların önüne geçti. Corona virüs sonrası dışarı çıkmak adeta bir kahramanlık olarak görülürken kadınlar bu işlerin sorumluluğunu üstlenmiştir. Bunun ötesinde evlere sıkıştırılan geleneksel işler de kadınların üzerindedir. Özellikle salgın sürecinde evin temizlenmesi, giysilerin yıkanması, ütülenmesi, yerleştirilmesi, bulaşıkların yıkanması ve yerleştirilmesi, yemek yapılması, ev için alışveriş yapılması her evde yapılan işlerdendir. Bu anlamda kadınların ev halkının yaşamsal faaliyetlerini sürdürmeleri için yaptıkları işler de ekonomik faaliyetlerin uzantısıdır. Evde çocuk, yaşlı ve engelli varsa bu duruma yeni sorumluluklar eklenmektedir. Çocuğun eğitim faaliyetlerinin takibi, özel günlerin organize edilmesi, yaşlıların hastalıklarının, ilaçlarının takip edilmesi akla ilk gelen işlerdendir. Ev dışı çalışma yaşamına giren kadınların ev işi, çocuk bakımı gibi işlerinin devam etmesi, mesainin devam etmesiyle ilişkilidir. Evdeki işlerin sorumluluğunun kadın dışarıda çalışsa da sürmesi çalışma hayatında farklı çözüm yollarına yönelmesine neden olmuştur. Kadınlar iş hayatlarını evdeki sorumluluğunu önceleyerek düzenlemektedir. Kadının ve evin sorunlu yeni dönüşümü ve buna yönelik gündelik eleştiriler yakın gelecekte düzen içi toplumsal ve özel ilişkilerde değişimin hangi yönde biçimleneceğini de göstermektedir. Bu nedenle öne çıkarılan sorun ve eleştiriler, anlık çözümler Corona virüs sonrası yeni düzenin ve dönüşümün bir parçasıdır. Düzen çerçevesiyle sınırlı yeni alan araştırmalarının da konusu (sosyal hizmet) budur. Bu nedenle dikkatli olmak gerekiyor. Biz de Corona virüs sonrası ortaya çıkan kadına ve eve dönük sorunların eleştirisini yapıyoruz, ama bunu yeni düzenin bütünsel bir eleştirisine dönüştürmeyi amaçlıyoruz.

Corona virüs sonrası yeni dünya düzeni bütün toplumlar için resmi görüşe dönüşürken, aynı zamanda toplumsal düzeyde güvensiz, güvencesiz ev merkezli yeni toplumsal ilişkiler otoriter yeni düzenin temsil alanı haline gelmiştir. Düzenin çözüme dayalı toplumdan, toplumsaldan kopması ilişkiler üzerinde denetim, yönlendirme çabasından vazgeçildiği anlamına gelmektedir. Hayatın eve sığdırılması, evde kalma, düzenin otoritesinin bütün yönleriyle en özel ilişkilere kadar sızmasını ve hegemonyasını genişletmesini göstermektedir. Ev işleri olarak adlandırılan çeşitli görevler dizisi sadece akıllı ev araçlarının, hazır giyim ve yiyecek endüstrisinin (ev işlerinin metalaşması / otomasyonu) gelişmesiyle değil dışardaki çalışma teknolojisinin de girmesiyle bütünleştirilmek istenmektedir. Çalışan kadın ile ev kadını arasındaki ayrım veya çalışma yaşamı ile ev yaşamı / boş zamanlar arasındaki ikilik Corona virüs sonrası belirsizleşmiştir. Bu durum yeni bir düzen örgütlenmesine ve dar bir toplumsallaşma biçimine dayanak olmuştur. Düzenin işleyişinde el emeği ile duygusal ve entelektüel emek -belirsizleşerek- marjinalleşirken ev merkezli olarak darlaşmıştır. Ev bireysel boş zamanın ve seçimlerin özerk alanı olmaktan uzaklaşmakta, mevcut düzenin uzantısı olan teknolojik hegemonyanın bütünüyle etkisine girmektedir. Ev, kadına ait deneyimlerin, seçimlerin, duygusal, samimi kadın dayanışmasının, görece özgürlük ve toplumsal mahremiyetin alanı olmaktan uzaklaşmış, düzene ait kurumsal aygıtlar, örgütler, endüstriler ve soyut yapıların nüfuz ettiği, denetlediği, çoklu işlevler gören güvencesiz, ucuz emeğin, piyasa güçlerinin uzantısına dönüşmüştür. Ev merkezlilik aynı zamanda şehir ve kırsal kesime yönelik sürekli yer değiştirmeyi, hareketliliği, göçebeliği kapsayan anakent / metropol merkezli örgütlenmenin uzantısıdır. Giderek “bildiğimiz” ev tanımından uzak yersiz, yurtsuz, belirsiz otonom iş /

ev yapılarını belirtecektir. Bunlara işaret ettik ama henüz tartışma konusudur. Bu çalışmada evin modern ile modern ötesi ilişki ve karşıtlığı içinde dönüşümü belirtmek amaçlanmaktadır.

Günümüzde küresel düzeyde iktidar ve otorite toplumdan koparken aynı zamanda kendi içinde parçalanmakta, gündelik yaşam içinde teknolojik ağlarla birbirine bağlanmaktadır. Bu nedenle gündelik yaşam içinde düzenin mutlak otoritesi, toplum üzerindeki açık ve dolaylı şiddeti anbean hissedilmektedir. Bizim “evde kal”, “hayat eve sığar” deyişine karşı çıkmamızın nedeni öncelikle budur. Bu sloganın hemen arkasına “Evde Kal Türkiye”, “Evde Kal İtalya” gibi ülke ismi getirmek dünya ölçüsünde bir başka ayrışmanın, düşmanlığın, izolasyonun da temelini oluşturuyor. Dünya kaynaklarının bir başka düzeyde tüm insanlık için yeniden paylaşımı yerine daha sınırlı bir gündelik yaşam ve toplumların birbirine karşı düşmanlığı, eldeki imkânları koruma kavgası öne çıkmaktadır. Esas bunun tartışılması gerekir. Buna karşılık tartışma yeni bir düzen ve dünya anlayışına karşı otoriter, baskıcı, düşman, muhafazakâr, korumacı bir anlayış çerçevesinde yapılmaktadır. Sadece toplum içi izolasyon (bireysel düzeyde) değil aynı zamanda toplum olarak da diğer toplumlara karşı izolasyon (ayrışma) tüm devletlerin resmi görüşü olmuştur. Geniş kitleler de bu yönüyle verili düzen otoritesine, muhafazakârlığına, şovenizmine, baslı ve şiddetine taraf ve ortak olmuşlardır. Geçmişte kendisini modern anlamda özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerine bağlı sayan, hümanist, demokrat, ilerici, sosyalist olarak tanımlayan veya evrensel kimliklerin ortağı sayanlar da hızla yeni düzen ideolojisinin savunucusu haline gelmişlerdir. Yeni dönemde toplumsal emeğin marjinalleşmesi/ evcilleşmesi/ kadınlaşması derken bu yeni örgütlenme ve otoriterliğin, şiddet ve saldırganlığın egemen hale gelmesi anlaşılmalıdır. Bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde toplum içi izolasyon çerçevesinde toplumsal emeğin evcilleşmesi/kadınlaşması ve bireysel çözüm stratejileri üzerinde duracağız. Son bölümde ise corona sonrası küresel düzeyde resmi dünya görüşü haline gelen toplum düzeyinde diğer toplumlara karşı izolasyon ve bunun getirdiği sorunlar karşısında Türkiye’de İslamcı kadın muhalefetine bireysel düzeyde parti-devlet-din eksenli otorite, baskı, şoven muhafazakarlığa karşı çıkışı ve zaafı üzerinde duracağız. Corona salgını sonrasında gündelik yaşamımızın bir parçası haline gelen sağlık, hastane, salgın, korunma, izolasyon, karantina, sosyal mesafe, güvenlik, esnek çalışma, hayatın eve sığdırılması, (aynı zamanda çözümün toplumlararası ilişkiler boyutunun “Tanrı’nın evi” mabetlere ve “toplumun evi/ülkesi/vatana sığdırılması) toplumların ayrış-

tırılması ve birbirlerine karşıtlığı gibi yeni uygulamalar ve kurallar/ değerler aynı zamanda kontrol, denetim, otorite, iktidar, düzen, iş, aile, çelişki ve çatışma, emek, doğa, din, toplum, toplumsallaşma, eğitim gibi kavramların/ alanların da birlikte tartışılmasını gerektiriyor. Tıpçıların, sağlıkçıların başlangıçta öne çıkmalarına rağmen, tartışmada geride kalmaları da bu nedenledir. Corona sonrası yeni dünyayı sadece sağlık ile ilgili temellendirmek, açıklamak mümkün olmadığı için diğer toplum bilimlerinin de konu üzerinde kendi sözleri önem kazanmıştır.

Corona virüs ölümcül ve bulaşıcı bir hastalık olmanın ötesinde mevcut dünya düzeninin radikal bir biçimde dönüşümüne dayanak olmuştur. Modern toplumsal sisteme darbe vurduğu gibi gündelik yaşamı ve toplumsal alanları da zorlayan bir dönüşüm (felaket örgütlenmesi) olduğu, olacağı genel bir kabul edilmektedir. Bütün bu radikal değişimin yönünü kestirmek bütün insanlık açısından gelecek perspektifini kestirmemiz açısından önemlidir. Corona öncesinde toplumlararası ilişkilerde ortaya çıkan iktisadi, siyasi ayrım ve sorunlar ortadan kalkmamasına rağmen gündem-dışı kalmıştır. Corona sonrası dünya bizim oluşumuna etkili katkıda bulunduğumuz bir düzen ve örgütlenme değildir. Günümüzde tartışma bu dönüşümün yarattığı sorunların giderilmesine ve kaotik normale uyum sağlanmasının ötesine geçmemektedir. Bu nedenle başlangıçta sağlıkçıların, tıpçıların zorunlu görülen uzmanca, otoriter uygulamaları öne çıkarken, konu giderek salgın sonrası yeni düzenlemeler, kural, ilke ve değerlerle ilişkili (bizim “kaotik normal” dediğimiz) tartışmalara dönüşmüştür. Bu tartışmada çeşitli toplum bilimleri corona sonrası ortaya çıkan uyum sorunlarına odaklanmış, bu konuda kendi aralarında bütünlüğü olmayan bir rekabet, itişme ve çekişme öne çıkmıştır. Sorun ve tartışma bu yönüyle toplumbilimlerinin aralarındaki ilişkiler ve yöntem sorunlarını da kapsamaktadır. Bu konudaki açıklama ve tartışmalar toplumbilimlerinin, özelde sosyolojinin geleceğini ve yeniden yapılanmasını da belirtmektedir. Toplumbilimlerinin ve sosyolojinin temellerinin yeniden tartışma konusu olduğu bu dönemde, corona sonrası dünya ile ilgili değerlendirmelerde bulunmak, tartışmak kaçınılmazdır. Bizim bu tartışmalara katılma çabamız, güncel bir konunun dışında kalma telaşı veya mevcut düzenlemeleri, işleyişi tanıtma ve izleme, bu konuda iktidara destek olmak, düzenlemeleri doğrulamak, uyumu sağlamak değildir. Corona sonrası yeni dünya örgütlenmesine karşı kendi sözümüzü, sosyoloji anlayışımızı ortaya koymak ve tutumumuzu belirtme amacı taşımaktadır.

I.BÖLÜM: CORONA SONRASI YENİ DÜNYA ÖRGÜTLENMESİNİN DAYANAKLARI

1-Corona Virüs Sonrası Düzenin Yeniden Örgütlenmesi ve Kadının Maruz Kaldığı Sorunlar

Modern düzenin veya kapitalizmin özelliği kendi yarattığı toplum modelini ve ilişkilerini tahrip ederek, yeniden kurmasıdır. Her kriz sonrasında iktidar üzerinde etkili olan toplumsal güçler tasfiye edilerek iktidar daha merkezi ve otoriter hale geldiği için, krizler mevcut düzen işleyişinin (iktidarın ilişkilerini tekeli ele geçirme çabasının) kaçınılmaz bir sonucudur. Corona virüs salgınının ortaya çıkardığı kriz de bu yasaya uyarak küresel düzeyde toplumsal ilişki ve koşullardan bağımsız yeni bir düzen örgütlenmesinin temelini oluşturdu. Corona virüs salgını sonrası ortaya çıkan kriz kendinden önceki bütün krizlerin bir toplamı ve devamı olduğu için bütün dünya ölçüsünde yıkıcı etkisi oldu. Dikey ve yatay düzeyde iktidar otoritesini bütün yönleriyle yaygınlaştırdı. Kriz dönemleri devlet müdahalelerini ve otoritesini tartışılmaz hale getirirken, yeni düzenlemelerin de zorunlu olarak benimsenmesini sağlar. Corona virüs salgını ile kriz küresel düzeyde müdahalelere izin verdiği gibi düzenin yeniden örgütlenmesini de doğallaştırdı. Küresel salgın (kriz) karşısında toplumlar ve toplum sınıfları arasındaki ayrım belirsizleşirken, aynı zamanda düzenin otoritesinin, tutum ve değerlendirmelerinin yığınsallaşmasını ve benimsenmesini sağlamıştır. Kriz sırasında geniş toplum yığınlarının içinde bulunduğu kötümserlik, yılgınlık, teslimiyet ve kendiliğindenlik, otoriteye bağımlılık, düzene karşı muhalefet eden toplumsal güç ve örgütlenmelerin içine de -her düzeyde yoksunlaşma ve geniş katılımlar nedeniyle- sızdı. Corona virüs sonrasında sağlık ile ilgili düzenlemelerin ötesinde gündelik yaşamın çeşitli düzeylerinde, çalışmadan eğitime kadar çeşitli alanlarda ortaya çıkan değişikliklerin bu kadar kolaylıkla benimsenmesinde bu durum etkili oldu.

Corona virüs sonrası yeni düzenlemeler öncelikle ev merkezli olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsuz toplumsallaşmanın ev merkezli olarak örgütlenmesi kriz anında ortaya çıkan istisnai bir durumu göstermemektedir. Corona virüs sonrası sağlık ve korunma amaçlı yapılan düzenlemeler insanları salgından bir yönüyle anlık olarak korumakla birlikte birçok alanda yeni sorunlar or-

taya çıkarmakta ve kalıcı düzenlemelere dönüşerek, yarattığı sorunlarla kriz halini sürekli hale getirerek mutlaklaştırmaktadır. Özellikle salgının meydana getirdiği ekonomik, toplumsal, kültürel problemler toplumu derin bir şekilde etkilemektedir. Düzenin işleyişi sırasında yönetenlerin konumları ve rolleri krizden etkilenmezken, kriz toplumsal düzeyde yeniden örgütlenme ve düzenin otoritesinin yaygınlaşması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Gündelik işlerde, hizmet sektöründe çalışanlar, zorunlu ihtiyaç maddesi ve güvenlik sağlayan sektörlerde çalışmayanlar öncelikle iş kaybına uğrayanların başında gelmektedir. Kadın istihdamını oluşturan çalışma alanları (hizmet sektörü) salgından ve salgın sonrası ortaya çıkan ekonomik krizden en çok etkilenen alanlardır. Bunun yanında salgın sürecinde yaşanan zorunlu değişim, izolasyon anlayışı, aile, ev, çocuk, yaşlı gibi kavramların bir şekilde merkezine oturan kadının yaşamında doğrudan etkilemektedir. Düzen ve otorite evcilleşirken ortaya çıkan marj dışı sorunlar kadının karşılıksız, gönüllü emeği ile çözülmektedir. Bu durum verili düzen içinde kadın etkinliğinin ve gücünün öne çıkması biçiminde değildir, kadın emeği yine marjinal ve itibarsız durumdadır. Salgın sonrası yeni düzende modernleşmeyle değiştiği ve özgürleştiği belirtilen kadına bakış açısının temelde değişmediği görünür hale gelmiştir.

Corona virüs salgını sonrası ortaya çıkan yeni düzenlemelerin teknolojik altyapısı salgın öncesinde de mevcut olduğu için hemen uygulamaya konulabilmiştir. Yeni olan artık her düzeyde salgının yarattığı kaygı ve korkuya da dayanarak bu uygulamaların genel bir düzene dönüşmesidir. Modern Batı dünya egemenliği iki yüz yıldır iktidarda olmanın kendisine kazandırdığı birikim ve deneyimlerden yararlanarak dünyayı ve kendisini yeniden örgütlerken/dönüştürürken aynı amaca yönelik iki yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemlerden birincisi klasik baskı ve zora dayalı araçlardan, askeri, siyasi, ekonomik devlet teröründen değişimin etkeni olarak yararlanmaktır. Diğer bir yöntem çoğunlukla eşzamanlı olarak toplum yararına olduğunu savunan zorunlu bir dizi yeni düzenlemeleri ve açılımları (kanunlar, tüzükler, kararnameler, reformlar biçiminde) uygulamaya koymaktır. Üniversiteler, akademisyenler, basın ve medya, iletişim araçları bu düzeyde çeşitli görevler üstlenmektedir. Bu girişim ve uygulamalar zamana yayılarak legal, illegal çeşitli oyalama, aldatma, pay verme, devşirme, iş birliği taktikleri ile birlikte, çeşitli örüntüler, rızalar biçiminde ortaya çıkar. Düzen her iki yöntemi de (zor ve rıza) herkesin kendi gündelik ilişkileri içinde anlayabileceği açıklık ve çıplaklıkla kullanmaz. Dış tehdit, engellenemez doğa ve doğaüstü güçler ve

felaketler bu nedenle öne çıkarılır. Toplum üstü olay ve güçleri denetlemek mümkün olmadığından toplum açısından otoriteye uyum, kendiliğindenlik ve teslimiyet temel ilişkileri oluşturur. Olayları kavramak, değişime karşı bilinçli tutum almak için bir başlangıç noktası belirlemek ve tartışmak gerekir. Bu nedenle Corona virüs salgınının insanlık için yarattığı tehdit ve yeni uygulamalar nedeniyle biz de Corona virüs sonrası yeni dönemden ve krizin/kaosun normalleşmesi (sürekli hale gelmesi) sürecinden söz etmekteyiz. Ancak gelişmeleri sadece Corona virüs ile sınırlamadan daha geniş bir tarihi süreç ve koşullar içinde değerlendiriyoruz. Corona virüs krizinde baskı, zor, gündelik yaşamın terörize olması ile çalışmadan eğitime kadar yeni düzenlemelere birlikte uygulanarak dönüşüm gerçekleşti.

Corona virüs sonrası düzen modern sonrası yeni ilişkilerin ifadesidir, ama aynı zamanda iktidarın kendi sistemi içinde bir dönüşümü, sürekliliği belirtmektedir. Burjuvazi daha modernleşmenin başlangıcında, iktidara ve düzene el koymadan, egemenliğini iktisadi, hukuki, dini, kültürel, sanatsal, cinsel ve doğal felaketler de dâhil çeşitli biçimlerden yararlanarak topluma nüfuz ederek yaygınlaştırmıştır. Doğu-Batı ilişkilerindeki konumuna ve rolüne bağlı bir mücadele, çekişme ve çatışma içinde kendi kimliğini ve düzenini geliştirirken sürekli olarak kendi örgütlenmesi ve üstünlüğü yönünde değişimin savunucusudur. Burjuvazi, Batı uygarlık kimliğinin hem bir devamcısı hem de dönüştürücüsüdür. Modern düzenin toplumsallaştırılmasında kadının konumunda değişmeyen ve değişen özellikleri korur ve aynı zamanda birbirlerine eklemleyerek dönüştürür. Mevcut düzen ilişkileri içinde iktidar kendi üstünlüğünü korurken, aynı zamanda geniş toplum kesimlerin siyasi ekonomik, kültürel, (eğlence de dâhil) taleplerini de zorunlu olarak dikkate alır, bu kendi üstünlüğünü ve yeniden üretim sürecini sürdürmenin getirdiği bir zorunluktur. İktidar yeni örgütlenmeler, yeni koşullar ve ihtiyaçlar, arzular, beklentiler yaratarak çelişki ve çatışmalara rağmen toplumsal rızayı sağlar. Geniş yığınlar verili düzeni aşamadıklarında düzenin getirdiği nimetlere imkânlarla ulaşmak için veya kendi konumlarını, varlıklarını, kimliklerini korumak için yeni koşullara isteği olmasa da uyum göstermeye çalışır. Corona virüs sonrası ortaya çıkan krizde geniş kitleler, başta kadınlar ortaya çıkan koşullardan olumsuz etkilenmesine karşın yeni düzenlemelerin dışındaki kalamamışlardır.

Corona virüs sonrası değişen ve değişmeyen koşullar içinde parçalanmış kadın kimliği yeni düzene ve ilişkilere zorunlu bir biçimde eklenmiştir. Değişen özellikle çalışan kadın için ev artık çalışmanın doğrudan bir uzantısı

ve iktidarın hegemonya alanı haline gelmesidir. Salgın nedeniyle kadınlar her daim yaptıkları ev içi çalışmalara yoğunlaştırılmış ve mesaisi artmış şekilde yaşamaktadır. “Ev içi ücretsiz emek” olarak da tanımlanan ev kadınlığı yükümlülüğü salgın sürecinde iş yükünü bariz bir şekilde arttırmaktadır. Buradan hareketle çalışma yaşamında da izolasyon ile ilgili düzenlemelerde aktif iş hayatından eve gönderilecek olanların başında kadınlar yer almıştır. Kadın toplumsal statü ve yaşam tarzı olarak bir karşılığı olan çalışma hayatı içinde öznellik kazanan konumundan (ev ile iş arasındaki ayırmadan), ev kadınlığına ve evde çalışmaya doğru (belirsiz esnek çalışmaya) çok hızlı bir şekilde sürüklenmektedir. Bu durum sadece kadınlar için geçerli değil, bütün çalışanlar içinde yaygınlaşmaktadır. Ancak ev merkezli yeni ilişkilerin getirdiği sorunların yükünü kadınlar üstlendiği için emeğin marjinalleşmesi olayını, tartışmayı da kışkırtmak amacıyla, “kadın emeği”nin ötesinde, genel olarak emeğin dönüşümünü belirten “emeğin kadınlaşması/kadınsılaşması/evcilleştirilmesi” olarak kavramlaştırmak daha doğru olacaktır. Modern dönemde kutsallaştırılan emek (meta üretimi) giderek iktidarın, düzenin işleyişinin temel dayanağı olmaktan kopmuştur. Esnetilerek kamusal/toplumsal zamandan ve mekândan kopan, marjinalleşen bu emek örgütlenmesinden yola çıkarak düzeni etkilemek, değiştirmek, muhalefet etmek de mümkün olmamaktadır.

Geçmişten günümüze kadın ilişkilerini çerçeveleyen gönüllü, esnek çalışmaya dayalı yükümlülükler, güvencesiz, duygusal, görece özerk kadın emeğini temel üretim sürecini belirlemeyen ama bütünleyen, tamamlayan parçası olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Kadın iktisadi yeniden üretim sürecinin bir unsuru olmanın ötesinde kuşakların yeniden üretiminde, kültürün korunması ve aktarımında, sürekliliğinin sağlanmasında özel bir yer almaktadır. Kadın çocuklara annelik yaparken, eşinin, yaşlıların kişisel bakımı ve yemek gibi ihtiyaçlarını sağlarken bir başka düzeyde gündelik yaşamın yeniden üretimini sağlamaktadır. Kadının çocuğun sosyal hayata hazırlanması ve neslin devamlılığını sağlama konusundaki rolü üzerinde bir oybirliği vardır. Bunu çeşitli çalışmalarda da görmek mümkündür. Buna karşılık kadın emeği ile ilgili tartışma ve eleştiri daha çok iktisadi düzeydedir. Kadının yaptığı sözü edilen işler ücretlendirilmediği için kapitalist ekonomi içinde de artı değer haline gelmemiştir. Modern düzende kadının verili düzen içinde etkinliğinin sınırlılığı, değersizleşmesi bu düzeyde ele alınmaktadır. Burada yanlış bir anlaşılmaya izin vermemek gerekir. Kadın emeğinin, duygusal emek ve cinsellik de dâhil sosyalleşmesini, coşkularını,

neşesini, dayanışmasını, neslin yeniden üretilmesi gibi yerini tarihi düzeyde tartışmak, eleştirmek, yeniden dönüştürmek gerekir. Kadın emeğinin değiş tokuşa dayalı kapitalist meta üretimi gibi düşünülmesi ve ücretlendirilmesi talebi kadına yönelik en azgın, otoriter, faşizan bir istektir. Kadının her yönden sömürsünün, varoluş/varlık koşullarının kapitalist anlamda mutlaklaşması anlamına gelmektedir. Bunu tartışmaya değer bulmuyoruz. Değiş tokuşa dayalı iktisadi bir değer yaratmanın veya askeri, siyasi, güvenlik örgütlenmenin ötesinde, kadın hep düzenin kenarında kaldığı için bilinçli bir biçimde, zihnen koruyabildiği barışçı, dayanışmacı, özverili, duygusal, gönüllü, üretken kadın değerleri, eğlence, oyun gibi zenginlik ve çeşitlilik taşıyan çeşitli biçimleri, bunun ortaya konuluşu, inceliği, düzenin yeniden üretimindeki özel konumu ve rolü eleştirel düzeyde yol göstericidir. Korunmasını, ama (temel şart) dünya ölçüsünde ve herkes için yeni bir düzen talebi içinde yaygınlaştırılmasını savunmak kadar doğal bir durum yoktur. Kadın emeğinin taşıdığı yaratıcı potansiyeli bir başka düzeyde, yeni bir dünya ve düzen alternatifi ve arayışı içinde ele almak, gönüllü, duygusal emek, dayanışma ve toplumsallaşma çerçevesinde düzeni devrimci bir biçimde aşmak açısından değerlendirmek, bu yönüyle herkes için geliştirmek ve tartışmak gerekir. Ancak modern ve sonrası dönemde tartışma başka bir yönde, mevcut düzen koşulları ve ihtiyaçları içinde gelişmiştir. Düzen kendi yarattığı sorunları yine kendi içinde çözmek istemektedir. Kadın emeğini de bu yönde değerlendirmiştir. Kadının konumunda ve rolünde tarihi düzeyde bir aşama, temel dönüşüm yoktur.

1980-90 sonrasında dünyada ve Türkiye’de cinsiyet ilişkileri ve ayrımı, mevcut düzene yönelik eleştiriler modernleşmeden mülhem esaslara göre belirlenmiştir. Bu anlamda görünürde değişimler yanında bir süreklilik vardır. Kimlik edinme sürecinin temelinde aile ve aile içi ilişkiler olduğu görüşü öne çıkarılarak verili ilişkiler içinde cinse dayalı toplumsal bir karşıtlık ve üstünlük ilişkisi kurulmuştur. Sorunun cinsel/biyolojik veya kültürel karşıtlık ve üstünlük içinde tanımlanması yeni bir açılıma ve aşamaya, sıçramaya izin vermemiştir. Bu açıdan toplumsal cinsiyet ile ilgili yaklaşımlar modernleşmeyle ilişkili egemen açıklamaların bir uzantısı durumundadır. Modernleşme süreci içinde değişen kadın kimliği ve kadının başat rolü geleneksel ilişkilere karşıt biçimde tartışma konusu olmuştur. Kadın sorunu, kadının geleneksel ilişkileri ile modern ilişkileri birbirine eklemlenmek, bu yönde dönüştürerek karşıt olmaktan çıkarmak olmuştur. Türkiye’de 1960 sonrasında öne çıkan sosyolojik ve demografik araştırmalardan başlayarak “geniş aile”

kırsal ve geleneksel ilişkiler içinde; “çekirdek aile” ise modern ve kentsel ilişkiler düzeniyle tanımlanmıştır. Bu dönemde gelenekselden moderne doğru zorunlu olarak görülen toplumsal değişim anlayışı içinde ideal aile tipi ile ideal toplum modeli arasında bağlantı kurulmuştur.² Bu açıdan ideal toplum anlayışı içinde kadının özgür eş seçimi, çekirdek aile yapısı, aile içi ilişkilerdeki eşitlikçi rol, mal paylaşımı ve özellikle kadının çalışma yaşamı içinde yer alması, eğitimi, meslek seçimleri ön plana çıkarılmıştır. Modern aile tipi, yaşlı akrabalarından ayrı özerk bir alanı (ev) ve ev dışında ücretli çalışmayı temsil etmektedir. Çalışma yaşamının ve ailenin toplumsal değişim yönü, ilke ve değerleri siyaseten ve kuramsal düzeyde gelenekselden moderne doğrudur. Bu açık düzende kurallara uyulduğunda kadının seçimleri düzene ortaklığı ve statüsünü de belirlemektedir. Ancak evin dışında açık olan modern kurallar ve değerler eve gelindiğinde kadının yeniden geleneksel rollerini üstlenmesine engel olamamıştır. Bu yönde bir zorlamaya da verili düzen gerek duymamıştır. Dışarda modern, içerde geleneksel (mahrem) ikili yapı Batıcılığa ters görülmemiştir.

Toplumlararası düzeyde modern-geleneksel veya içerde-dışarda ayrımının düzen düzeyinde ifadesi evrensel-yerel ikiliği biçimindedir. Temel ilişkilerde devlet/toplum dünya egemenlik düzenine bağlanırken gündelik yaşamda ve evde geleneksel rollerin sürdürülmesi farklılığın, bir başka deyişle Batı kimliği dışında olmanın da gerekçesi olmuştur. Batı’ya yandaş olup, Batı kimliğine (sömürüsüne) ortak olmamak yönetimin/ iktidarın da konumu ve rolünü güçlendirdiği için hem Batıcı/modern/küreselci olmak, hem de “yerli ve milli” olmak dünya görüşünün bir parçası haline getirilmiştir. Böylece toplumsal değişmeden ve aynı anda değişmez (statik) kimlikten birlikte söz etmek çelişki ve çatışma konusu olmamıştır. Batıcı/modern olup, toplumsal kimliğin korunması son kertede (elbet “önce vatan”) ailenin korunmasına, bir adım daha gidilirse kadının mahremiyetine (“namus”un muhafızlığına/korunmasına) indirildiği için kadının içerde-dışarda karşılaştığı baskı, denetim ve şiddet (elbet siyasetten/düzenden de dışlanması) düzenin normal olarak karşılanmıştır. Kadının bu güvenlik/muhafızlık/korunma karşılığında gönüllü, karşılıksız emek vermesi, “erkeğin askerde, kadının evde sorumluluğu” olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, hem özel denilip hem de devlet, toplum, mahalle düzeyine kadar herkesin mahreme el atması, ka-

² Boran, Behice. Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

rışması veya sahiplenmesi gariptir ve Türkiye’ye özgüymüş gibi eleştirilmesi de doğru değildir.

Tarihi koşullar, değişim içinde düzenin yeniden örgütlenmesinin, yenden üretiminin parçasıdır. Kadının yücelterek sahiplenilmesi, ama genel toplumsal düzenin işleyişi, askeri, siyasi, ticari, iktisadi toplumlar arası ilişkiler üzerindeki ağırlığının olmaması genel kuraldır. Ancak tarihi olarak bunun çeşitli uygarlıklarda farklı görünüşleri, örgütlenme özellikleri vardır. Kadının bedenini/namusunu sahiplenmek (marjinalleştirmek), sonra da bunun karşılığı olarak ona yeni sorumluluklar yüklemek Batı “köleci düzen etiği”nin mirasıdır. Orta Çağ Batı düzeninde de “ilk gece hakkı” himayeci senyöründür. Bu, Orta Çağ’ın parçalanmışlığı içinde, her feodal birim için geçerli hukuki bir kuraldır. Yeni Çağ’ın sonuna kadar bu hukuk sürdürülmüş, burjuvazinin iktidarıyla tasfiye edilmiştir. Modern dönemde işçi sınıfı için” ücretli kölelik”ten söz edilse bile bu iş saatleriyle sınırlıdır, bir tek kadın (bir de evcil hayvanlar!) güvencesiz “kölelik koşulları” içinde kalmıştır. Batı tarihi gelişme modeli olarak evrenselleştirilen düzen budur. Post-modern dönemde koşullar daha da ağırlaşmıştır. Kadın güvencesiz olmanın ötesinde tanım-sızdır. Düzenin bütün belirsizliklerine, keyfiliklerine, zoruna açıktır. Düzenin marjinal veya marj dışı görülen bütün sorunlarını yüklenmiştir. Corona virüs günleri bunun küresel düzeyde toplumsallaşmasıdır.

Corona virüs sonrası yeni dönemde kadın sadece çalışma yaşamının güvencesiz koşullarına mahkûm olmanın yanında yaşlıların, çocukların bakımı, eğitimi gibi sosyal güvenlik ve eğitim açısından düzene pahalıya mal olan (“angarya” görülen) işlerin yürütülmesini de karşılıksız üstlenmektedir. Tekrar edelim, mesele sadece kadının bu işleri ücretsiz üstlenmesi değil, marj dışı görülen bu işlerin (hem değer hem de toplumsal olarak) kadının üzerine kalması, horlanması ve angarya haline gelmesidir. Kadının karşılıksız emeği bir yandan yüceltilirken (yücelterek sahiplenme), aynı zamanda temel çalışma ilişkileri ve askeri, siyasi güvenlik ilişkileri açısından itibarsızdır. Türkiye’de de bu durum geleneksel düzenin çarpıtılmış, mevcut dünya düzenine uyarlanmış değerleriyle yürütülmek istendiği için yeni sürecin değerlendirmesi ve toplumsallaşması karmaşık bir hal almıştır. Modernleşme kuramlarında ele alınan “Türk ailesi” Batı değerleriyle ilişkili özellikleri yanında, geleneklere bağlı yapısı ile çelişkili, çatışmacı bir özellik göstermiştir. Yönetim tarafından “milli ve yerli”, sonrasında iktidarın kendi deyişiyle “dindar ve kin-dar” yeni nesiller yetiştirmesi istenen Türk ailesinin yönü gerçekte kurumsal ve kuramsal düzeyde modern veya küreselleşme ile tanımlanan Batı’ya göre

tanımlanmaktadır. Çekişme, çatışma üstün olarak görünen Batı koşullarına, imkânlarına erişmek içindir. İdeal gösterilen Batı ailesi veya kadının konumu ve rolü de gerçekte sorunludur. “Biz bize benzeriz” deyip içe kapanmak kadının için özellikle daha da sorunludur. Bu çerçevelerin yerine, bütün çerçeveyi ve yöntemimizi değiştirmek, eleştirel tutum almak daha anlamlıdır.

Modern aile idealleştirilirken, değişen kadın rolleri, statüsü ile geleneksel aile yapısı çatışmaktadır. Modernleşmenin bir unsuru olan çalışan kadının kamusal alanda ve ücretli olan emeği ev merkezli ilişkilerde, özellikle annelik rolü içinde karşılıksız, gönüllü emeğe dönüşmektedir. Kadın geleneksel ailede içindeki rolünü, statüsünü devam ettirmekle birlikte, modern dışarda çalışma, kamusal hayatta yer alma zorunluluğu (ekonomik statüsünü yükseltme çabası) geleneksel kimliğine uyuşmadan eklenmiştir. Kadınlar birincil olarak ev işi, hane halkı üyelerinin bakımı gibi işlerden sorumlu olmalarından dolayı çalışma yaşamında ikincil konumda kalmıştır. Bu ikili ayrıma/parçalanmayı ayak bağı olarak gören ve itiraz eden, (evlenmesi şart değil) kendi bağımsız yeni bir yaşam alanını seçen kadın önyargı ve suçlamalara maruz kalması yanında, yine ev merkezli aynı açmaza, kaygılara düşmekten kaçamamıştır. “Hem kariyer hem de çocuk yapan kadınlar” bir dizi sorunla karşılaşmaları yanında, Corona virüs sonrasında da çalışma yaşamının belirsiz koşullarına mahkûm olarak, kişisel olarak kurmuş oldukları düzeni sürdüremez duruma gelmişlerdir.

Corona virüs sonrası yüzeysel düzeyde hemen gözlenebileceği gibi kadının evde hizmet ettiği kişi sayısı ve mesaisi çoğalmıştır. Genç kadınların da dışarda çalışma veya eğitim faaliyetleri kısıtlanınca evin kendi dar koşulları sınırlanmışlardır. Erkeğin işe gitmemesi, işsiz kalması veya işini evden yapması dolayısıyla kadınla erkek arasında tartışmalar daha sık ve her seferinde daha yıkıcı hale gelmiştir. Erkeğin berbere bile gidememesi dolayısıyla her türlü kişisel bakımının kadın tarafından yapılması, üç öğün yemek hazırlanması, alışverişin planlanması, dışarıdan gelindiğinde hijyene dikkat edilmesi kadının işine eklenen yükleridir. Salgından önce çocuklar günün önemli kısmını okulda geçirirlerken korunma yöntemi olarak uygulanan evde kalma uygulamasıyla eğitim faaliyetlerini evde yürütmektedir. Bu sürecin devamlılığı ve çocuğun dersleri de anneye birlikte yapılmaktadır. Kadın günün tamamını evde çalışarak geceyi de ev dışı çalışma sorumluluğu varsa onu yetiştirmeye çalışarak geçirmektedir. Bütün bunların nedeni olarak kadın sorunu çalışma düzeninde veya verili dünya egemenlik ilişkilerinde görmek yerine, en yakınlarını veya kendini suçlamakta, sorunu kişisel düzeyde çöz-

meye çalışmaktadır. Bu durum kadının evde ve dışarda sosyalleşmesini, yaratıcılığını, gönüllü emeğini ve dayanışmasını da ortadan kaldırarak düzenin daha pekişmesini ve otoriterleşmesine neden olmaktadır.

Batı-dışı ülkelerde ve Türkiye’de modern değişim serüveni (Batıcılışma) içinde kadınların Batı ile ilişkilerin yoğun olduğu büyük şehirlerde temel ilişkilere katılması, evin dışında meslek edinmesi, çalışması, statüsü, geleneksel ilişkilerin ve yapının dışında yeni (modern) bir kimlik edinmesi bizim diğer Batı-dışı ülkelerle olan farklılık ve üstünlüğümüz, başarımız olarak gösterilmiştir. Ancak kadının dışarda çalışma yaşamındaki değişikliklere rağmen, ev içi ilişkilerde başta olmak üzere geleneksel konumunda ve rolünde bir değişiklik yoktur. Bunu bir başka düzeyde kadının mevcut dünya egemenlik düzeni ve ilişkileri dışında kalması, kendi görece özerk alanını geleneksel ilişkileri gerçekte dönüştürerek inşa ettiği biçiminde de anlayabiliriz. Corona virüs sonrası dünyada yeni düzenlemelerle evin ve kadın özerk alanı parçalanmış ve iktidarın hegemonya alanı haline gelmiştir. Kadının özel alanının, ev dışı çalışma yaşamının kurallarına, ilkelerine, teknoloji ve disiplinine göre göre düzenlenmesiyle artık iktidarın otoritesinin, denetiminin, gözetiminin girmediği yer kalmamıştır. Ancak ilginç olan dışardan, toplumsal olmayan, doğal bir güce (Corona virüs) dayanarak gerçekleştirilen büyük dönüşüm içinde verili egemen düzen kadının görece özerk alanı olan evi eli geçirmesine karşılık -Batı egemenlik düzeninde, kapitalist ilişkilerde yeni bir aşama, sıçrama söz konusu olmadığı için- kadın kimliğinin parçalanmış, modern-geleneksel ikili yaşamını belirsizleştirerek koruyacaktır.

Corona virüs sonrasında zorunlu değişim sürecinde çalışma yaşamı başta olmak üzere geleneksel veya modern düzenin ilke ve değerlerinden, kurallarından, disiplininden, bütünsel dünya görüşünden vazgeçilmiştir. Verili dünya düzeninin işleyişi toplumdan ve koşullardan kopmuş ve daha otoriter bir yapı ortaya çıkmıştır. Bütünsel dünya görüşlerinden, ilke ve değerlerden vazgeçildiği için artık savunulan tek ilke “ne olsa gider”dir. Bu kaotik ve belirsiz yapı içinde hiçbir ilkeyi savunmak, bir değer diğerinden üstünlüğünden de söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle Corona virüs sonrası dünyada kadın kimliği ve değerleri belirsizleşmiştir. Artık her şey yapılabilir, en üstün görülen değerler bile yorumlanabilir, tersi savunulabilir hale gelmiştir. Farklı, karşıt görüşleri, çıkar ve değerleri aynı anda savunmak, yaşam tarzı haline getirmek garipsenmemektedir. “Ne olsa gider”, doğrunun, gerçeğin belirsizleşmesi ve savunulamamasından başka bir şey değildir. Corona virüs sonrası düzen değişirken, kadının görece özgürleşmesiyle (düzen dışına itil-

mesiyle) aynı anda kadına yüklenen veya içselleştirilen geleneksel değerleri ve rolleri de savunmak mümkün olmaktadır. Hiçbir sabit (ilke, kural, değer) olmadığı için, hiçbir doğruyu da savunmak mümkün olmamaktadır. Kadın kurumsal düzeyde, çalışma yaşamında, evde çift veya çoğul kişiliktir. Konumu belirsizdir. Kadın kimliğinin ve toplumsal yaşamın parçalanmış, ayrıştırılmış, temellendirilemez hali doğal görülmektedir. Gerçek belirsizleşmiş, gerçeğe dayalı olarak kadın kimliğini tanımlamak, verili egemen düzeni etkilemek, erişmek zorlaşmıştır. Şimdinin mutlaklaşması veya geleceğin kaybolmasından kaynaklanan bu durum, Corona virüs salgını sonrasında ortaya çıkan yeni düzenin kadın kimliği ve emeğinin marjinalleştirilmesini ve anti-toplumsallaşmasını da açıklayacaktır.

2- Boş Zamanın ve Evin Görece Özerkliğinin Gaspı: Güvensiz-Güvencesiz Yeni Dünya

Corona virüs sonrası daha güvensiz, güvencesiz bir dünya söz konusudur. Bu salgının öncesinde, ötesinde daha geniş toplumlar arası ilişkiler sistemini kapsayan düzen sorunudur. Corona virüs sonrası dünya kendinden önceki ortaya çıkan sorunlara, koşullara bağlıdır. Modern kapitalist düzen sınırsız istekler, arzular yaratırken sınırlı kaynaklar ve bölüşümde dengesizlik arasındaki sorunu krizlerle/yıkımlarla çözmektedir. Başa çıkma yöntemi krizler, yıkımlar, çatışmalar dışında, çoğunlukla üretim, değişim, teknolojilerinde arandığı için iktisat gözde bilim olmuştur. Modern mevcut Batı dünya düzeninin sınırlılığı içinde sürekliliği sağlamak mümkün olmadığı için günümüzde düzen tarihten, koşullardan ve toplumdan kopmuştur. Sekiz milyarlık dünya nüfusunun çok büyük büyük bir kısmı marjinal, gerisi de ("nüfus fazlası" olarak) marj-dışıdır. Verili ilişkiler sistemiyle sekiz milyarlık

dünya nüfusunu modern aydınlanma değerlerini veya çalışmayı, üretimi/emeği, eğitimi yücelterek savunmak mümkün olmamaktadır. Kapitalizmin getirdiği söylenen zenginliğe rağmen dünya nüfusunun büyük bir bölümü yoksulluk ve kıtlık tehdidi ile karşı karşıyadır. Gelecekte bir çözüm de görülmemektedir. Kaynakların sınırlılığı, değişim bölüşüm ilişkilerin dengesizliği iktidarı (yine dolaylı olarak iktisadi yönde) siyasi bir seçime zorlamaktadır. Batı için en kolay çözüm modernleşmekten (ilerlemeye dayalı bütünsel kuramlardan) vazgeçmek ve daha otoriter, herkesin birbirine karşı olduğu barbarca bir düzeni/düzensizliği, dengesizliği savunmaktır. Bir diğer yol aslında uygulamada keskin ama daha kolay olan kitlesel katliamlarla dünya nüfusunu azaltmaktır. Bu, gündem dışı olmayan, Hollywood filmlerinin en sevdiği konudur, makbul olanı da doğal felaketlerdir. Dünyayı tehdit eden diğer biçimi karşıt güçler arasındaki çatışmalardır. Çatışmada “iyi” güçler kazansa da ortaya çıkan yıkım, kırım kaçınılmazdır ve olağan görülecektir. Ancak günümüzde çoğu ülke atom bombasına veya büyük tahrip gücüne sahip gelişmiş silahlara sahip olduğu için bu silahlar nüfusu azaltmanın ötesinde onlarca kez bütün dünyayı yıkacak kadar tahrip edicidir. Ortada ne nüfus ne de yönetim kalacaktır. Kontrollü bir nükleer savaş dışında bu yol henüz bir çözüm seçeneği değildir. Diğer bir yol küresel düzen yöneticilerine daha iyi bir seçenek gibi görülmektedir: İnsani tüm sorumluluklardan, değerlerden, kurallardan koparak, bütün toplumları ve değerleri marjinal hale getirerek, düzeni koşullar üstü hale getirmektir. Barbarlığa kadar yolu vardır. Corona sonrası dünya modernliğin sınırlarına gelmeyi ve yeni bir aşama olmadan mevcut bütünsel dünya görüşlerinin geçersiz hale gelmesini belirtmektedir.

Verili düzen için koşullardan kurtulunca seçenekler tükenmez. En son sınırdır insandır. İnsandan vazgeçince verili düzen mutlaklaşacaktır. Ancak bunu uygulamada sürece yaymak ve kabul edilebilir kılmak için önce doğa ve çevre sorunlarını, felaketlerini öne çıkararak insanın rolünü sınırlamak doğayı yüceltmek gerekmiştir. Bunu ideoloji olarak yaygınlaştırmakta sorun çekilmemektedir ancak pratikte anti-toplumsal yeni bir düzene dönüştürmek gerekmektedir. Bütün insani, toplumsal özelliklerinden arındırılmış ihtiyaçların karşılanması için darlaşmış ev merkezli asgari yaşam koşullarını savunmak en kolay ve kestirme çözümdür. Bunu da doğrudan savunmak ve uygulamaya koymak zor olduğu için sürekli küresel krizlerle (doğa veya doğaüstü felaketlere veya dış güçlere dayalı açıklamalarla) bu yıkım çok yönlü sağlanmak istenmiştir. Çevre, ekoloji sorunlarının bir ideoloji olarak gündeme gelmesi ile kalkınma, büyüme, refah anlayışının terkedilmesi eşzamanlıdır. Büyük kriz-

lerde kargaşa, panik koşulları toplumsal değerlerin çökmesi için en elverişli yoldur. Sovyetler Birliği'nin, sosyalizmin tehdit olmaktan çıkmasına rağmen son elli yıldır dünyanın büyük savaşlar da dâhil çeşitli krizlerle iç içe yaşaması bu nedenledir.

Krizler çeşitli değerleri, ilke ve kuralları savunulmaz hale getirirken aynı zamanda küresel otoriter bir yönetimin geçerli hale gelmesini, toplumsal rızayı da sağlamıştır. Küresel otorite ile ilişkili birbirine karşıt etnik, dini, cinse dayalı, popüler muhafazakâr hareketlerin ortaya çıkışı eş zamanlıdır. Batı-dışı toplumların da geleneksel uygarlık çözümü ve değerlerinin Batı yayılmacılığı sonrası tahrip olması, ancak yerel yöneticilerin geleneksel düzeni ve değerleri kendi çıkarları adına sürdürme çabası Corona virüs sonrası yeni düzenin benimsenmesi kolaylaştırdı. Corona virüs krizi bütün krizlerin toplamı olduğu için tahribatı da büyük oldu. Düzen zor, baskı yanında, gündelik yaşamı da terörize ederek yeni düzenin işleyişini kolaylaştıracak ev merkezli düzenlemeleri “kaotik yeni normal” olarak genelleştirdi. Tarih boyunca kadınların kenarda kaldığı, marjinalleştirdiği ev mekânı anti-toplumsal yeni marjinalleşmenin merkezi oldu. Bu durumdan öncelikle modern aile yapısı ve karşılıksız kadın emeği etkilendi. Corona virüs sonrası dünyada yeni düzenlemeler mevcut düzenin/iktidarın bir seçimidir. Seçim toplumların değil, günümüzde dünya egemenlik ilişkilerinde üstünlüğünü sürdüren, askeri, siyasi, iktisadi karar verici aktörlerin seçimidir. Bu seçimin yönü ortaya konulduğunda, seçimleri belirleyen koşullar değiştiğinde hangi değişmelerin olacağını öngörmek de mümkündür. Dünya kaynaklarının, zenginliğin, gelirin yeniden bölüşümü siyasetten iletişime, ulaşımdan, huktan çalışma yaşamına, ulusal savunmadan kamu sağlığına, cinsellikten, eğlenceye, güvenlikten sağlığa gündelik yaşamda bir dizi değişikliği gerektirir. Post modern veya endüstri sonrası düzenin dünya çapında neoliberal (bireysel, “bırakınız yapsınlar”, ne hali varsa görsünler anlayışına dayalı) özelleştirmelerle (devletin sunduğu mal ve hizmetlerden, kalkınma ve refahtan vazgeçilmesi) ile işe başlanması rastlantı değildir. Corona virüs sonrası dünyayı hazırlayan koşullar ve değişim 1980-90'lardan bu yana bir dizi olayı kapsamaktadır.

XIX. yüzyılda kapitalizm bir üretim sistemi olarak çalışma yaşamını örgütlerken boş zamanı da belirli kurallar, değerler çerçevesinde düzenlemiştir. Corona virüs sonrası düzen modern kuralları, değerleri geçersiz hale getirirken çalışma yaşamı ve boş zamanı kendi açısından en dar biçimde yeniden örgütleme çabasıdadır. Bu nedenle salgın sonrası eğlenceden çalışmaya,

eğitimden ticarete kadar çeşitli kurumlar sürekli kriz hali içinde yeniden örgütlenmektedir. Bu örgütlenme özellikle hizmet sektöründe kadın emeğinin marjinalleşmesine dayalı olarak bir süreklilik ve düzen niteliği kazanmaktadır. Burada bir terslik var, kadın yeni düzenden en çok olumsuz etkilenmesine rağmen, düzen sürekliliğini ve dayanağını kadın üzerinden sağlamaktadır. Kadının yaşamı, boş zamanlar da dâhil kendi bireysel inisiyatifinden uzaklaşarak Corona virüs sonrası yeni düzenin işleyişine destek olmuş, yeni kurumsal düzenlemelerin ve araçsal hegemonyanın etkisine girmiştir. Kadının düzen içindeki yeri, rolü ve statüsü düzenin kârını artırmak için ürettiği metaların, kurgusal deneyimlerin, fantezilerin, alışveriş etkinliklerinin, paket tatillerin, gösterilerin, arzu ve eğlencelerin, medya faaliyetlerinin, düzene bağlanma yanında kaçış eğilimlerinin doğrudan alanı haline gelmiştir. Bu eğilimleri düzen ancak kişisel düzeyde karşılamaktadır. İhtiyaçları, arzuları sınırlamanın, denetleme ve yönlendirmenin diğer bir yolu teknolojinin de imkânlarına dayanarak sanal düzeyde karşılaşmanın yolu ev merkezli asgari yaşam koşullarından geçmektedir.

Corona virüs sonrası yeni dünyanın en önemli özelliği çalışma yaşamı ve boş zaman (ev) arasındaki ikili ayrımı ortadan kaldırarak, ev merkezli olarak düzenlemesidir. Bu bütünleştirme çabasına zaten geleneksel ve modern ikili rolü üstlenen kadınlar (direnç gösterenler elbet var) zorunlu olarak uyum gösterdiler. Yine kadın emeğinin kolayca marjinalleşmesi de düzen açısından kadına dayalı ev merkezli yeni örgütlenmenin teslimiyetçi “toplumsuz toplumsallaşma”nın esası haline getirilmesinde önemli bir rol oynadı. Bundan amaç sekiz milyarlık dünya nüfusunun eğitimden çalışma yaşamına kadar çeşitli sorumluluklarından modern anlamda ilkeleri, kuralları, değerleri reddederek kaçınmaydı. Sorunlar etnik, dini, cinse ve giderek tekil bireye dayalı mutlak (değişmez) kimlik veya kültür özelliklerine indirgenerek parçalandı, bütünsel düzeyde ele alınması sınırlandı. Postmodernizm, aydınlanmacı modern değerlerin, bilgi, akıl, ahlak ve tarih anlayışının sınırına gelmesi ve artık savunulamaması, tükenmesidir. Sosyalizmin sonundan tarihin sonuna kadar bir dizi sonlu kuramlar bunun bir ürünüdür. Postmodern dönemde küresel düzenin belli yasalara, değerlere, esaslara, ilkelere göre merkezileştirmek yerine, askeri-siyasi, ticari alanlar dışında merkezsizleştirilmesi önce her türlü toplumsal gerçeğin belirsizleşmesine, hiçbir değer, ilkenin savunulamamasına neden oldu. Bu nedenle sürekli krizlere dayalı, kaotik dünyada gerçeğin belirsizleşmesi, toplumsal zeminin kayganlaşması, düzensizlikler yönetim için sorun oluşturmadi. Güvensiz-güvencesiz, merkezsiz küresel düzende

ilişkilerin ev merkezli olarak örgütlenmesi anti-toplumsallaşmanın, teslimiyetçi-kendiliğindenliğin benimsenmesi ile mümkündür.

Corona virüs sonrasında toplum içi ve toplumlararası ilişkilerden, çelişki ve çatışmalardan kaynaklanan sorunlar ortadan kalkmamıştır, ancak önemsizleşmiş ve yeni uygulamaların yaygınlaşmasında da belli bir rol üstlenmiştir. Batı-dışı ülkeler, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge, özellikle İslam ülkeleri dünyada kadınların ev dışı çalışma yaşamına katılımının en düşük olduğu yerdir ve kendine özgü bir toplumsal cinsiyet örüntüsü vardır. Kadınların işgücü piyasasında yer alması hala "patriyarkal toplumsal sözleşme" ile mümkün olabilmektedir. Bu sözleşme, siyasi otorite olan devletle evin sorumlusu ve yöneticisi olan erkek arasındadır. Erkek sözleşmenin doğrudan muhatabı ve yararlanıcısı durumdadır. Kadın ise sözleşmede erkeğe bağımlı olarak yer almaktadır, doğrudan muhatap alınmamaktadır.³ Kadınların çalışma yaşamına girmesi -ve kolaylıkla çıkması- bu sözleşmenin içselleştirilmesinin sonuçlarından biridir. Batı yayılcılığı ve bu ülkelerin modernleşme/sömürge deneyimleriyle bu durum giderek daha karmaşık hal almıştır. Ancak günümüzde Batı'da da kadının çalışma yaşamındaki durumu da giderek işin sürekliliğinde güvencesizlik, emeğin değersizleşmesi, mesleklerin aşınması ile benzer özellikler göstermeye başlamıştır. Bu anlamda kadının çalışma hayatındaki durumunu bir yönüyle güvencesizler olarak ifade etmek mümkündür.

Batı'da güvencesizlik yeni bir toplumsal sınıf olarak gösterilen prekarya ile tanımlanmaktadır. Sözcük feodalizmde kilise topraklarının kullanım hakkının kiraya verilmesi anlamına gelen precarious, precaria sözcüğünden türemiştir. Statüsü ve sonucu belli olmayan şeyler için precarious denmektedir. Buradan hareketle, prekarya kapitalizmin geçirdiği yapısal dönüşümden dolayı sistem içinde konumları ve gelecekleri belirsiz olan grupları ifade etmektedir. Kapitalist toplumda bireyin, iş yaşamının zorlu rekabet ortamlarında, sistem dışında kalma, işini kaybetme kaygısından dolayı, haklarının yok sayılmasına razı göstermesine prekarizasyon denilmektedir. Prekaryanın içine genelde esnek istihdam ve çalışma koşullarıyla özdeşleştirilen hizmet sektörü çalışanları veya toplumsal olarak hep belirsiz çalışma koşullarına mahkûm edilmiş olan göçmenler, kadınlar vb. marjinal gruplar girmektedir.

³ İlkcaracan. İpek, "Why so few women in the labor market in Turkey?", *Feminist Economics*, S.18/1, (2012), s.1-37.

Yeni dönemde geleneksel olarak güvenli ve mesleki prestiji yüksek sayılan akademisyenlik, bilişim gibi alanlar da bugün giderek artan bir belirsizleşmenin etkisindedir. Dünyada ve Türkiye’de bu koşullara bir de Corona virüs salgını sonrası eklenen bir dizi belirsiz, tartışılmadan zorunluluk olarak kabul edilen açıklama ve sorunlar eklenmiştir. Giderek düzen otoriter hale gelirken çalışma yaşamı marjinalleşmiştir.

Prekarya tanımı modern sınıf tartışmalarının yoğun olarak tartışıldığı, sınıfların etkisizleştiği 1990 sonrası yeni dönemde Batı’da gündeme geldi. Kavramı dünya gündemine taşıyan Guy Standing’in 2010 sonunda tamamladığı “Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf” kitabının adı da bu yönde bir iddiayı gündeme getirdi. Standing’in güvencesiz ayrı, yeni bir sınıf olarak tanımlanan prekaryanın programını yazmaya koşulması verili düzenin işleyişini ve günümüzü anlamakta zorluklara neden olmaktadır. Güvencesizliği yeni ve modernleşmeye karşı bir olay olarak değil, XIX. yüzyıl modern toplum örgütlenmesinin bir dayanağı ve sonucu olarak ele almak daha açıklayıcıdır. Post-modern ilişkiler artık bu güvencesizlik halinin sınırına gelinmesini göstermektedir. Prekarya “tehlikeli” bir sınıf (düzene tehdit) olarak nitelendirilirken, aynı zamanda ona toplumu dönüştürecek bir rol biçilmemesi de bu nedenledir. Prekaryayı tanımlayan, güvencesizliği kendi başına ele almak, yeni sınıf ilişkilerini düzene tehdit olarak tanımlamak anlamlı değildir. Yeni sınıfı tanımlayan özellikler güvencesizlik yanında, geçmiş ve gelecek duygusundan yoksunluk, belirsizlik, gerçek duygusunun belirsizleşmesi, bütünsel dünya görüşlerinden yoksunluk, kendiliğindenlik, kaygı, korku gibi bir dizi özelliklerle birlikte tanımlamak gerekir. Böylece prekaryanın niçin kendisi için sınıf özelliği taşımadığı yanında, niçin öncülük ve sözcülük yapamayacağına, düzene bir tehdit, örgütlü muhalefet oluşturmayaacağına da anlaşılması mümkün olur. Güvencesizliği modern anlamda endüstri ilişkileriyle tanımlamak veya II. Dünya savaşının kalkınma ve refah anlayışının, sosyal devletin bir uzantısı olarak, sadece çalışma koşullarıyla ilişkilendirmek, iş güvencesi, sigorta, sosyal yardım, sürekli işe sahip olmak, iktisadi yoksulluk, işsizlik ve eşit haklar benzeri anlayışla iktisadi olarak tanımlamakta da sıkıntı vardır. Güven veya güvencesizlik kapitalizm öncesinde ve sonrasında da siyasi, askeri çözümle ve bu çözümü denetlemekle, sürekli hale getirmekle ilişkilidir. Yeni dünya düzeni/düzensizliği içinde bütün dünya ayrıştırılırken, düşmanca ilişkiler, ırkçılık, muhafazakârlık, bağnazlık, güvensizlik düzenin bir özelliği hale gelmiştir. Uluslararası düzeyde ve toplum içinde gündemde olan temel konu ve sorunun güvenlik olması rastlantı değildir.

Günümüzde esas tartışılması gereken verili dünya düzeni ve kapitalizm mutlaklaşırken, düzene karşı tehditler ortadan kalkarken bütün dünya düzeyinde (Batı toplumlarında da) güvenliğin ve güvencesizliğin, ayrışmaların, karşıtlık ve düşmanlıkların yaygınlaşmasıdır. Bu gözden uzak tutulduğunda mevcut düzenin bütün sorunlarına rağmen nasıl işlediği, otoritesini sağladığı da anlaşılamaz. Güvencesizlik ile 1980-90 sonrası küreselleşme arasında muhafazakâr neo-liberal düzenlemelerle ilişki kurulması da (sosyal hakların ortadan kaldırılması, emeğin dönüşmesi, özelleştirmeler vb.) açıklamada bir yenilik getirmediği gibi güvencesiz geniş toplum kesimlerinin düzene karşı, niçin etkili, örgütlü bir muhalefet geliştiremediğini de açıklamıyor. XIX. yüzyılda endüstri ilişkileri veya kapitalizm bir toplumsal düzen haline gelirken, sadece geleneksel düzenle çatışmak zorunda kalmamış, yeni düzenin kuruluşunda da sorunlarla karşılaşmıştır. Geleneksel tarım ilişkilerini parçalanması, tarımda çalışan geniş kitleleri güvencesiz hale getirmiş, aynı zamanda şehirlerle gelen geniş toplum kesimlerini de en güvencesiz koşullarda uzun çalışmaya mahkûm olmuştur. Buna karşılık mevcut düzene karşı muhalefet ve tehdit yeni bir dünya ve düzen, sosyalizm anlayışının da temeli olmuştur. Buna karşılık günümüzde toplumun geniş kesimlerinin bütün yönleriyle güvencesiz yeni bir yaşam tarzına mahkûm edilmesine, Batı-dışı toplumlarda da daha yıkıcı güvencesizlik koşulları içinde yaşamasına, sadece iktisadi değil Batı saldırırganlığı ve savaş koşulları ve düşmanlık ile karşılaşmasına rağmen alternatif yeni bir dünya ve düzen talebine/örgütlenmesine yol açmamaktadır. Batı dünya egemenliği ve üstünlüğünün, verili düzenin tartışma dışı olması, meseleyi sadece iktisadi düzeyde bir güvensizlik ilişkileri içinde tanımlanmasına neden olmaktadır. 1990 sonrası ortaya çıkan yeni gelişmeleri iktisadi bir değişiklik çerçevesinde değil Batı dünya egemenliğinin yeniden örgütlenmesi ve verili düzenin mutlaklaşması içinde, Batı toplumları da dâhil bütün dünyanın güvensiz, güvencesiz hale getirmesi olarak tanımlamak gerekir. Corona virüs sonrası yeni dünya bu düzenin artık her yönüyle tartışılmaz hale geldiğini, yönetimin zaman ve mekân koşullarının dışına çıktığını göstermektedir.

Modern-ötesi yeni gelişmeler Sovyetler Birliği'nin tasfiyesinin gündeme geldiği, iki kutuplu dünya sonrasında tek bir düzen örgütlenmesi olarak sağlıktan eğitime kadar çeşitli alanlarda özelleştirmelerin, muhafazakâr neoliberalizm uygulamalarının gündeme geldiği döneme tekabül etmektedir. 1980 sonrası iktisadın/üretimin gözden düşmesi, toplumsal sınıfların kendi örgütleri aracılığıyla düzen üzerinde etkinlik ve gücünün ortadan kalkması rastlantı değildir. Bu dönemde sosyalizmin gözden düşmesi yanında, sosyolojide de iktisat kay-

naklı açıklamalar yerine kültür/kimlik temelli çalışmaların gündeme gelmiştir. Üretim yerine, etnik, dini, cinse ve birey kimliklerine dayalı çalışmaların öne çıkması da eş zamanlıdır. Bu yeni konularla ilgili sorunlar bölgesel, yerel, kimliklerin kendi özelliklerinden (yapısından) kaynaklanan sorunlar olarak ele alınacaktır. Küreselleşme (yeni dünya düzeni/düzensizliği örgütlenmesi) bu kimliklerin, koşulların üstünde/dışında iletişim teknolojisindeki gelişmeler, tüketim ve bilgi alanında ortaklıklar, yeni örgütlenmelerle ilişkili olarak ele alınacaktır. Verili dünya düzenin mutlaklaşması, koşulların dışına çıkmasıyla artık bütün toplumlar için güvensiz-güvencesiz yeni bir dünya söz konusudur.

Küreselleşme siyaset düzeyinde sorunların ötesinde çalışmadan eğitime, ticaretten bankacılığa, eğlenceden endüstri ilişkilerine kadar yeni bir düzen örgütlenmesi ve denetim biçimi ifade etmektedir. Özellikle dijital/iletişim teknolojisinde değişimlere dayalı olarak dünya egemenlik ilişkileri yeniden örgütlenirken (işlerin/çalışmanın bilgisayar dili ve düzeneğine uydurulmasıyla) hizmet sektörü örgütlenmesi öne çıkmıştır. Hizmet sektörünün bir özelliği de projeye dayalı geçici birlikteliklere, ortak çalışmaya dayalı esnek çalışma koşullarının mümkün olmasıdır. Özellikle uzmanlık gerektirmeyen rutin işlerde pahalıya mal olan kalabalık, ortak mekânlar oluşturmak yerine, taşeron firmalar veya evden çalışmaya dayalı örgütlenmeler iletişim teknolojisindeki gelişmelerle mümkün olmuştur. Bu durumda “beyaz yakalı” olarak tanımlanan, prestijli plaza çalışanları bir günde çok kolaylıkla işsizleşmekte (aynı zamanda “evsizleşmekte”) veya sıradan taşeron işçilere dönüşmektedir. Hatta bu işleri yarı zamanlı ve esnek çalışmaya talip olan öğrencilere daha ucuza yaptırmak bile mümkün olmaktadır. Pahalı plazalar inşa etmek, kira vermek yanında daha ucuza işi yaptırmının ötesinde işe dayalı örgütlenmenin de düzene tehdit olmaktan çıkması düzen açısından az bir rahatlık değildir. Bu yeni örgütlenmede, esnek, yarı zamanlı işlerde özellikle kadınlar oldukça yoğun çalışmaktadır. Bunun sonucu olarak kadınlar çalışma yaşamından kolayca çıkarılan, çalışma yaşamlarına ilk son verilenler olacaktır. Ama bunun yanında çalışma yaşamına girmeleri, cinsiyet rollerinin devamı olarak görülen işlerde daha hoşgörüyü karşılanır ve daha kolay gerçekleşir.

Günümüzde bakım hizmetleri, sağlık, temizlik, eğitim, hukuk, turizm, ulaşım, iletişim, temizlik, beslenme, müşteri hizmetleri, bankacılık, eğlence, reklam, kültür gibi çeşitli alanlar kadınların yoğunlukta yer aldığı sektörlerdendir. Kadınlara yakıştırılan güvencesiz geleneksel cinsiyet rollerinin bir tür devamı olmasından dolayı, bu işlerin piyasa değeri de düşürülmüştür. Bu yapı içerisinde kadınlar el emeğine dayalı işgücü piyasasında daha az

yer bulmuş, cinsiyet rollerinin devamı olan daha değersiz, ücretleri düşük işlerde yoğunlaşmıştır. Ekonomide meydana gelen küresel değişimler nedeniyle 2000’li yıllarda gelir, sermaye lehine değişmiş, birçok iş alanında güvencesiz bir ortam ortaya çıkmış ve deregülasyon⁴ artmıştır. Bu süreçte toplumsal düzeyde eşitsizlik farklı alanlarda artmış ve ekonomide yaşanan değişkenlikler halka yüklenerek güvencesiz risk toplumu ortaya çıkmıştır. Neoliberalizmin temel öğretisi her türlü sosyal dayanışmayı yok ederek toplu görüşme ve temsil kurumlarının çökmesine neden olmuştur. Değişerek evrilen ekonomik sistemde kadınların devamlı çalışmalarına rağmen erkeklerle oranla daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Akademik alanda kendilerini geliştirmiş olsalar da hak ettiklerinin maddi ve manevi karşılığını alamamaları yanında ev işlerini de üstlenmelerinin iktisadi karşılığı, ekonomik değeri bulunmamaktadır. Corona virüs salgını sürecinde birçok alanda olağanüstü durumlar yaşanmıştır. Sağlığın korunması amacıyla gündelik yaşamda değişim ve dönüşümler söz konusu olmuştur. Sosyal hareketliliğin fazla olduğu yemek, eğitim, spor, eğlence gibi sektörlerde çalışanlar süreç dâhilinde evlerine dönmek zorunda kalmıştır. Zorunlu düzenlemelerle birçok işyeri kapanmış veya az zamanlı çalışmaya geçmiştir. Tüm bunların sonucu olarak karantina günlerinde birçok ailenin tam zamanlı evde olmasıyla kadınların ev içi iş yükü artmıştır. İş düzenlemesine göre sekiz olan iş hayatıyla kıyaslama yapıldığında, “kaçıncı vardiya?” sorusu gündeme gelmektedir. Hochschild, kadınların işten eve döndüklerinde ev işi ve evde olanlara bakım işlerine başladıklarını böylece çalışmaya devam ettiklerini belirterek bunu “ikinci vardiya” olarak tanımlamıştır. Evden çalışmanın çalışma yükünü azalttığı, boş zamanlarda insanların yeni ve yaratıcı uğraşlar edindiği, birbirine yaklaştığı görüşü tartışmalıdır. Ortaya çıkan ve istisnai olmaktan çıkarak krizi normalleştiren yeni çalışma koşulları kişiye ait ve onun inisiyatifinde olan zamanı da kurumsal aygıtlara, örgütlere, endüstrilere bağlamış, ticari bir alan haline getirmiştir. Özellikle kadınlar evde çalışma hayatının bir uzantısına dönüşürken aynı zamanda kendilerine biçilen geleneksel rollerini de içselleştirmişlerdir. Çalışma ile boş zaman arasındaki ayırımın ortadan kalkması, dinlenme, eğlenme, kendi adına çeşitli etkin-

⁴ Belirli bir iş alanı ya da kesimde devlet kısıtlamalarının azaltılması ya da tamamen kaldırılması durumudur. Mantığı az sayıdaki ve daha basit hukuki düzenlemelerin, daha verimli düzenlemeler olacağı; sektörlerde verimliliği de artıracığı, hizmet veya ürünün kalitesini artırırken fiyatını da düşüreceği tezinde yatmaktadır.

liklere girme, dışarda geçirdiği zamanları planlama, düşünsel derinleşme gibi faaliyetleri de engellemeye dönüşmüştür. Kapitalizmin emek gücünü yeniden ikame etmek, çalışmanın getirdiği yalnızlık, yorgunluk ve yabancılaşmayı bir nebze olsun gidermek için koyduğu zorunlu boş zamanlara da el konulmuştur. Evde çalışma ile kapitalist çalışma disiplini ve bağlılığı, ahlakı ve değerleri de bir sığınma ve mahremiyet alanı olarak görülen evin içine sızmıştır. Kadının sevgilisine veya eşine, çocuğuna, yaşlı akrabalarına, komşularına karşı gösterdiği duygusal, gönüllü emeği (bağlılığı) da artık en azından zihinsel düzeyde karşılıksız bir “iş gücüne” veya alınıp satılan bir metaya dönüşmüştür. Bunda elbette kadının bıkkınlık, yorgunluk ve ev yaşamının işin bir devamı haline gelmesi, yükünün artması da önemli bir rol oynamaktadır. Tüm dünyada yaşanan Corona virüs salgını süreci evin merkezinde bulunan kadının yükünü fazlasıyla artırırken kendini varoluşunu tanımlama, koruma çabası içine girmiştir. Bu koruma düzenle uyumlu olduğu gibi düzenin verdiği kimliği antici biçimde reddetme, marjinal veya marj dışı biçimde düzenin kenarında içe kapanma biçimini de almaktadır.

Günümüzde düzenin uzantısı olarak kadının uyumu ve uyumsuzluğu sorun olarak görülmemekte, çeşitli yollarla engellenen kadının bağımsız bir güç olarak öne çıkması mümkün olmamaktadır. Burada sorun kadından kaynaklanmamaktadır. Sorun düzene karşı en etkili muhalefeti, en yaratıcı biçimde ortaya koyan, dayanışma, dostluk, arkadaşlık ilişkilerini geliştiren kadının düzene karşı muhalefet ve tehdidin ortadan kaldırılmasıdır. Corona sonrası düzende özellikle esnek çalışma sırasında ortaya çıkan pratik, kapitalist kurallılık, iş disiplini, baskı, bürokratik tutum, ilke ve değerler, teknolojik rasyonalite kadını dönüştürmektedir. Kapitalist duygusuz, çıkarıcı ilişkiler ve işleyiş (gündelik işler-güçler düzeni) görece bağımsız toplumsal yaşam alanını, boş zamanlarını, evi ve çevresini de kuşatarak, kadının kendi kendini pasifize etmesine neden olmaktadır. Dirençli, çok yönlü üretken, sabırlı, yaratıcı, zengin, çözüm getirici, bağışlayıcı, serinkanlı kadın kendi kimliğine yabancılaşmaktadır. Bir yönüyle kadın “çalışan başarılı erkek” bireyin geçirdiği serüveni bir başka biçimde geçirerek erkeğe daha doğru bir deyişle verili düzenin istediği bireye dönüşmektedir. Bu durumda bireyselleşmiş kadın kimliği sadece işe göre tanımlanmış olduğu için birlikte çalıştığı kadınların da başına bela olmaktadır. Corona virüs sonrasında kadınların bu yönde rol ve kimlik değişikliği, etkinliği de ortadan kalkmıştır. Artık sadece evde, çalışma düzeninde değil, yaşamın bütünlüğü içinde, bütün insanlık için, çocuklar başta olmak üzere bazıları için daha çok güvensiz-güvencesiz yeni bir dünya söz konusudur.

3- Düzendeki Kaynaklanan Sorunlarının Kadınların Sırtına Yüklenmesi: El Emeği ile Duygusal Emeğin İtibarsızlaştırılması ve Denetlenmesi

Ev merkezli kadın emeği modern kapitalist yaşamın dolaysız olarak ele geçirdiği, denetlediği en son kaledir. Bu alanda gecikmenin bir nedeni başlangıçta kadın emeğini modern düzen ilişkilerinde kullanmakta verimsiz ve karsız görünmesidir. Duygusal kadın emeği toplum düzeyinde kuşakların ve düzenin yeniden üretilmesi (gönüllü, karşılıksız bakım, eğitim rolü) açısından vazgeçilmez görünmesine karşın, bu ilişkiler üzerinden toplumlararası ilişkiler düzeyinde kadının bağımsız bir güç olarak düzen üzerinde etkili olması mümkün olmamıştır. Ancak bu sınırlılık manevi düzeyde kadın emeğine toplumsal değerleri oluşturma, koruma, sürdürme işinde görece bir bağımsızlık, duygusal bir nitelik kazandırmıştır. Kadın duyarlılığı yeni kuşakların üretiminde üstlendiği rol nedeniyle insani temel değerlerin savunulmasında sözcülük edemese de koruyucudur, buna karşıt girişimlerin önünde bir engeldir. Fransız Devrimi'nin öne çıkardığı evrensel değerlerin (eşitlik, özgürlük, kardeşlik) savunulmasında kadınlar öne çıkmış, devrim başlangıçta kadınla özdeşleştirilmiştir. Ancak burjuvazi iktidarı ele geçirip kendi düzenini kurduğunda kadının öncülüğünden ve düzenle özdeşleştirilmesinden söz etmek mümkün olmamıştır. Kadın düzeni etkileyen özne olmamıştır, ancak deneyimleri, cinsellik de dâhil ama bununla da sınırlanmayan, özneleşme süreciyle kazandığı kimlik tarihseldir ve tarihi olarak da aşılabilir. Mesele iktidarın verdiği, dayattığı, sınırlı kadın kimliğini (bilinci) aşmaktır. Bunun için yeni öznellik biçimleri, kendine ait bilinç ilişkisi kurması, davranış, düşünce ve kimlik biçimlerini geliştirmesi, dönüştürmesi gerekmiştir. Burjuvazi kendi iktidarını/yayılmacılığını evrenselleştirirken çatışmacı milliyetçi, ulus-devlet değerlerini yüceltmıştır. Buna paralel biçimde kadın kimliği, cinsel deneyimleri ve örgütlenmesi iktidarla ilişkili (normal, anormal, sapık, isterik, hastalık, ahlak, suçluluk vb.) ev / aile kurumu çerçevesinde biçimlenmiştir.

Kadın duygusal emeğini kapitalist meta ilişkilerine dönüştürmekte düzenin karşılaştığı güçlük ve direnç düzenin kadınla tanımlanmaktan vazgeçilmesinde etkili olmuştur. Verili kadın kimliği cinselliği ve bedeni üzerinden kurulmuştur. Kadın da kendi deneyimlerini, bilinç ve kimliğini bütünüyle düzenle barışık görmemiştir. Kadının duygusal, zihinsel, entelektüel emeğinin önemsenmemesi, evde çalışmasının endüstriyel alanda çalışmaya göre itibarsız görülmesi de aynı kaynaktan gelmektedir. Kapitalist çalışma ilke ve kuralları, değer ve etiği içinde endüstriyel çalışma ve üretim yüceltilmiş,

doğadan ve tarihten, doğa-üstü güçlerden bağımsızlaşmanın (endüstriyel teknolojinin üstünlüğünün) gereği olarak tanıtılmıştır. Burjuvazi talancı ve sömürücü kökeni nedeniyle insani olanı sadece sömürü ve değişim değerine, alış-verişe indirgemıştır. Kapitalizm giderek her türlü değeri, ahlakı, aşkı, dostluğu, sevgiyi, saygıyı, anneliği, hoşgörüyü, neşeyi, coşkuyu, arzuları, düşleri, sanatı, samimiyeti, kardeşliği alınıp satılan para ile ölçülen, indirgenen bir değere (metaya) dönüştürmüştür. Başarısı ve sorunu da buradadır. İnsani değildir, ama bunu dert etmez. Metaya dönüşmeyen, değiş tokuşu, ticareti olmayan hiçbir değer sermayeye dönüşecek biçimde sömürülemediği için itibarsız görülecektir. Modern düzende çalışma yaşamında sıradan, hizmete dayalı işlere koşulan kadın, evde de bunun devamı geleneksel ama itibarsız işleri yüklenmektedir. Ev içi emek yaşamın devamını sağlayan çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır. Çok yönlü kadın emeğinin insani, duygusal, ilişkisel yönleriyle tarımsal veya endüstriyel emek üretiminden farklı, kapsatıcı, kurallı, etik, bağlayıcı ayrı bir değeri vardır. Ancak kapitalist ilişkiler içinde düzene ortak olmada, etkilemede önemsiz görülmektedir.

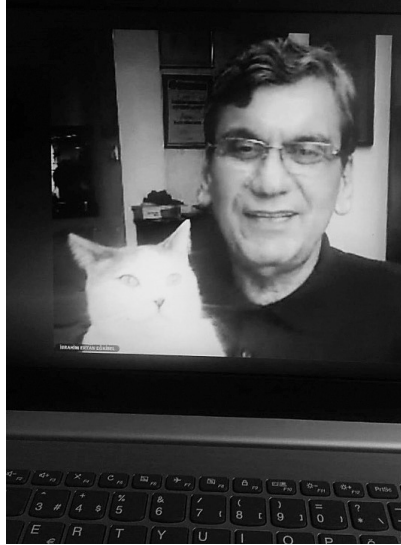
Tarih boyunca üretim düzeyinde iktisadi çalışma yaşamına büyük değer verilmesine karşılık (geleneksel Doğu tarım uygarlıkları olan ATÜT dışında, onlar kendisini üretim ile tanımlayabiliyor) askeri, siyasi işler (tarih, savaşçılık, yöneticilik, adalet gibi değerler) üretimden bağımsız veya üstünde görünmüştür. Batı uygarlığı da kuruluşu ve sonrasında olduğu gibi kendini üretimle tanımlamak, üretim değerlerini yüceltmek yerine boş zaman faaliyetlerini, ticaret ve hırsızlığı, talanı büyük değer saymıştır. Modern anlamda üretimin ve emeğin yüceltilmesi ve düzen haline getirilmesi kapitalizmledir. Kapitalizm öncesi üretimden veya askeri, siyasi işlerinden bağımsız boş zaman yöneticilere ve özellikle her sınıftan kadınlara tanınan özel bir alandır. Ancak kapitalist açıdan ölçülemeyen, hesaplanamayan, azami kâr getirmeyen hiçbir iş değerli değildir. Modern dönemde iktisat bilimine verilen değer bu yüzdendir. Bunun bir adım ötesi yapay maddi bir zenginlik, lüks, israf, haz ve arzu üretimidir. İkisi iç içe gelişmiştir. Kapitalist düzenin eşgüdümlü, kuralcı, her ilişkiyi kapsayan örgütlü, bürokratik işleyişi, iş dışı boş zamanı belirgin özerk bir alan haline getirdi. Püriten iş etiği iş ve aile yaşamı sorumluluğu kapitalizm ile ilişkili olarak yeniden yapılanırken bunun dışındaki alan başıboşluk, israf, aylaklık olarak nitelendirildi. Kapitalist çalışma ilişkileri özel, sosyal alanı yeniden kendine uygun bir biçimde iktisadi yöntemin kurallarına göre baskıcı bir biçimde organize ederken, yüceltilen ideal toplum düzeninin işsizlik, yoksulluk başta olmak üzere yarattığı yeni

çelişki ve sorunlar düzen dışı özel yeni alanların, ilişki ve değerlerin ortaya çıkmasına izin vermiştir. İş ve iş dışı boş zaman ayrımı bu açıdan bir başka önem kazanmıştır. Ancak düzene karşı muhalefetin ekonomik bir temelde yeni bir düzene (sosyalizm) tanımlanması nedeniyle üretici, maddi emek ve çalışmanın yüceltilmesinden vazgeçilmemiş, kadın sorunlarının çözümü de kapitalist düzenin sorunlarının çözümüne (üretim, dağıtım, bölüşüm kural-larını düzenleyen “ekonomi politik”e) bağlı olarak tanımlanmıştır.

Modern düzende kadının faaliyetleri, iş dışı duygusal emeği, yarattığı değerler horlanırken, kapitalist maddi zenginlik üretimi ve haz sosyal statü, prestij ve güç göstergesi olmuştur. İktisadi kuramlar temel dünya görüşü ve yöntemi olarak genelleşmiştir. Kadın duygusal emeği, boş zaman faaliyetleri ve değerleri (çocuk, yaşlı bakımı, doğayı tanıma ve uyum, yemek icadı, çeşitli ritüelleri, haz, arzu, flört, eğlence, süs ve oyuncak yapımı, doğum bilgisi, gebelik önlemleri de dâhil) ölçülemediği ve iktisadi olarak değer taşımadığı (tanınmadığı) için erkek dostluğu, eğlencesi, kahramanlık, savaşçılık, hırsızlık, bilgelik gibi önemsenmemiş, kendiliğinden, anlık, içgüdüsel bir olay (kadınlık, annelik) olarak yüceltilmiştir. Batı modern düşüncesinde yüceltilen (akıl, doğa, teknoloji, üretim, bilim, endüstri vb.) değerlerin hiçbiri içinde kadın değerleri sayılmamaktadır. Buna karşın kadın tarih boyunca olduğu gibi modern dönemde de kendi değerlerini verili düzene ihtiyaç duymadan, doğrudan destek almadan toplumsallaştırabilmiştir. Endüstriyel yaşamla birlikte değişen toplumsal ve kültürel yaşam kadına (doğrudan işe katılması yanında) iş yaşamı dışında kendine ait yeni özerk yaşam alanları ve değerleri ortaya çıkardı. Bu toplumsallaşma biçimi kadın düşüncesi ve entelektüel gelişmesi açısından önemlidir. Ama burada bizim konumuz değil, bunları ayrıca düşünmek gerekir. Sonuçta verili düzen tarafından kadın emeği ve değerleri, ilke ve pratikleri sıradan, gündelik, sürekliliği olan ama görünmeyen işlerden sayılmıştır. Günümüzde Corona virüs salgını sonrasında, bütün dünyada ve Türkiye’de benzer biçimde “hayat eve sığar” derken kadın emeği yüceltilmiyor, tam tersine (düzen kurumlarından bağımsız) duygusal, felsefi, entelektüel geçmişi itibarsızlaştırılırken, aynı zamanda darlaştırılıyor, gündelik ekonomik ilişkilerin, düzenin uzantısına ve yeniden üretilmesine, iş ve iş dışı boş zaman faaliyetlerinin bütünleşmesine indirgeniyor.

Çeşitli kadın çalışmalarında modern düzen içinde kadının önündeki en büyük engel, en yakınları (eşi, çocuğu vb.) gösterilmektedir. Bir görüşe göre eşine karşı sorumluluğu, çocuğuna karşı annelik görevi, toplumda aileyi temsil eden görünürlüğü kadının ekonomik alanda profesyonel olarak ilerle-

mesini zorlaştırmakta, sekteye uğratmaktadır. Kapitalist ekonominin ortaya çıkardığı eşitsizliğin sonucu olarak toplumsal iş bölümünde değersiz olarak görülen, piyasa dışı faaliyet olarak nitelendirilen ve ücretlendirilmeyen bakım işleri kadınlara yüklenmektedir. Kadın, ev işlerini evde çocuklarına ve eşine karşı sunmaktadır. Bakım emeği bu nedenle diğer emeklerden farklı olarak duygusal bir özellik taşımaktadır. Burada duygusal emek derken modern anlamda rasyonel araçsal aklın dışında bir yetersizliği veya pişmanlığı sezmek mümkün değildir. Duygusal emeğin çalışma günü ve piyasa karşılığı olmamakta, iş yoğunluğu fazla olmakta, bu nedenle bu emek ölçülemede ve görünmez kalmaya devam etmektedir. Duygusal emek (doğrudan söylenmese de) çeşitli kadın çalışmalarda daha çok engelleyici, bırakılması gereken çok bir zaaf gibi tanıtılmaktadır. Genç kadınlara da daha çocuk yaşlarda bu yönde akıl verilmektedir. Bu değerlendirmeler sonuçta “düzene uygun insan/kafa nasıl yetiştirilir”in ötesine geçmemektedir. Duygusal/karşılıksız emek, dayanışma dünya düzeyinde geliştirilmesi gereken bir özellik değil tam tersine kurtulunması gereken bir sorun olarak tanıtılmaktadır.

Konumuz doğrudan değer yaratıcı, entelektüel, zihinsel, duygusal emek değil, ancak Corona virüs sonrası dünyada geçiş döneminde düzen kadının fedakârlığından, duygusal, karşılıksız emeğin sömürülmesinden yararlanarak geçiş dönemi sorunlarını katlanabilir hale getirmektedir. Değişim döneminde zihinsel, duygusal, karşılıksız emek marjinalleştirilmekte, yaratıcı

kadın değerleri, ilişkileri kullanılamaz ve değerlendirilemez bir yük olarak görülmektedir. Kadın eve iş getirdiğinde veya evden iş yaptığında da gerçekte değişen bir durum yoktur. Corona virüs sonrası düzen daha kârlı ve sorunsuz olarak gördüğü için dijital teknolojinin de yardımıyla çalışma düzenini kadın emeğine dayanarak yeniden örgütlerken aynı zamanda çalışmanın kendisini de itibarsızlaştırmaktadır. Gerçekte mesele kadının çalışıp, çalışmamasının ötesinde emeğin değersizleşmesidir. Bunun geçmişte modern anlamda deneyimlendiği bir örnek tarım alanındadır. Kadınlar yoğun olarak endüstriyel tarım işlerinde çalışmalarına karşın emeklerinin sıradan görülmelerinin dışına çıkamamışlardır. Türkiye’de tarım üretimi kadınların yoğun çalıştığı bir sektördür. Bu durum genç erkeklerin ve kadınların Batı ile ilişkilerin yoğunlaştığı şehirde yeni bir serüvene atılmasıyla da ilişkilidir. Tarımda kadınların ücretsiz aile işçisi olarak yaptığı işler, tohumlama, yabani ot ayıklama, çapalama ve hasat gibi emek yoğun işlerdir. Buna karşılık değeri yoktur. Bu işlerde ücretli çalışan kadınlar da çoğunlukla yeme, içme, barınma işlerini kendi örgütlenmeleri içinde çözen ucuz emek konumundadırlar. Üretimin yoğunlaştığı hasat dönemlerinde kadınlar, erkeklerden daha uzun süreli ve ağır koşullarda çalışmaktadır. Tarımsal üretimde ücretsiz aile işçisi kadınların çalışması görece daha çok görünürken, şehirde de kadının emeği daha çok hizmet sektöründe ev kadınlığının devamı olarak görülmektedir. Bu kabulde kadınların kendilerine verilen rolü benimsemeleri ve dışarıda çalışsalar bile ev kadınlığını öncelemeleri de etkili olmaktadır. Büyük şehirlerde kayıtsız işçi çalıştırmanın yasal olarak zor olması, modern aile örgütlenmesi ve akrabalık ilişkilerinin belirleyici olması gibi nedenlerden dolayı ücretsiz aile işçiliği ancak küçük işletmelerde söz konusu olmaktadır. Kadınlar evden kalan arta kalan zamanlarda eşlerine, çocuklarına, yaşlılara yardım etmektedir. Kadınlar, tüm bunların dışında toplumsal normların gereklilikleri yerine getirmek zorunda görülmektedir. Modern yaşam kadının dış görünüş itibarıyla modaya uymasını ve buna vakti ayırmasını da adeta dayatmaktadır. Günümüzde işlerinde kariyer yapmak isteyen kadınlar eğitim seviyelerini yükseltmek için daha çok internet ortamında yapılan çevirim içi eğitim faaliyetlerine zaman ayırmak zorundadır. Eş, anne olan kadınlar eşleri ve çocuklarıyla da “kaliteli vakit” geçirmek ihtiyacı hissetmektedir. Ücretsiz aile emeğin kadın açısından anlamı, kadının ürettiği ekonomik değerden doğrudan yararlanamaması, ailedeki baba, koca, ağabey, kardeş üzerinden veya ek çalışma ile gelire ulaşmasıdır. Bu da en iyi ihtimalle ancak gelirin sadece bir kısmın kendi için kullanması olmaktadır. Kadının, erkeğin veya ücretli işin

dolayısıyla gündelik yaşama ortak olacak kadar gelir elde etmesi kadının sosyal güvenlik başta olmak üzere pek çok açıdan mevcut düzene bağımlı olması demektir. Bu konuda kadın hakları açısından ilerleme kadının düzene daha çok bağlanmasından öteye geçmemiştir. Corona virüs sonrası bu gelişme mevcut düzeni pekiştirirken aynı zamanda yeni bir örgütlenmeye ve ilişkiler aracılığı ile toplum-üstü, koşullar-üstü yeni bir otorite oluşturma önünü açmıştır.

Dünya nüfusunun günümüzde ulaştığı boyut, toplum içi ve toplumlar arası ilişkilerde ayrışmaların, düşmanlıkların belirginleşmesi yanında, modern çalışma pratiği ve değerlerinin yıpranması, aşınması ve düzen için ayak bağı oluşturmaları toplumsal ilişki ve değerlerden bağımsız yeni bir örgütlenmenin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Modern yaşam koşulları kadını iş hayatında adil bir sorumluluk paylaşımına getirmemiş tam tersi ev içi çalışma zorunluğunun yanına ev dışı çalışmayı da eklemiştir. Batı ile ilişkili toplumsal değişimle birlikte köklü değişimlere uğrayan aile içinde kadın erkek gibi iş hayatında görünür olmaya başlamış ancak ev içi emeği görünmez olmaya devam etmiştir. Çalışma yaşamında aktif olan kadınlar ev içi işlerini diğer kadınlarla paylaşarak iş yükünü azalmaktadır. Kadın ev temizliğinde eve gündelikçi kadın almakta, çocuğu varsa annesine bırakmakta ekonomik gelir düzeyine göre ev ablası, bakıcı gibi çözümler veya kreşlerle çocuğun bakımını üstlenmektedir, bunların takibini ve organizasyonunu yapan yine kadın olmaktadır. Burada fiilen çalışmasa da iş hayatını ve özel hayatını bunları göz önünde bulundurarak planlamaktadır. Kadınlar sorunları çözen kahramanlar gibi davranmaktadır. Kadınların iş ve ev amaçlı pratiği zorunlu olarak bağlayıcı, disipline edici örgütsel kurallara ve ilkelere bağlılık ile yürümüştür. Bu aynı zamanda kapitalist kurumsal, formalist bir yapılanmaya, uzmanlığa ve rasyonaliteye dayanır. Corona sonrası bu durum teknolojiye dayalı değişiklikler gösterse de temel çerçeve aynıdır.

Corona virüs sonrası düzen devamlılık ve değişim açısından modern sonrası veya endüstri sonrası düzen olarak adlandırılabilir. Modern düzeni daha ileri götürmek geliştirmek mümkün olmamıştır. Kapitalist karlılık ve yönetim anlayışı açısından da modern düzenin bir sınırı vardır. 1960-70'lerden başlayarak kalkınma iktisadı, refah toplumu gibi kavramlar öne çıkmış, buna karşılık Batı-merkezcilik ve azgelişmişlik eleştirilmeye veya yük olarak görülmeye başlanmıştır. Artık Birleşmiş Milletlerin sağlık ve doğum kontrolü uygulamasıyla nüfusu denetlemenin de mümkün olmadığı görülmüş, nü-

fusun başka yollarla (biyopolitika, hastane, sağlık örgütlenmesi, hapishane, iletişim teknolojiye dayalı gözetim vb.) yoluyla denetimi tartışılmaya başlanmıştır. Modern kalkınma ve ilerleme anlayışına karşıt yeni düzenlemeler özelleştirmelerin başladığı 1980'lere hatta daha öncesine kadar da götürülebilir. Modern düzen örgütlenmesinin ve değerlerinin, eğitimden çalışma yaşamının kadar sınırına gelmesi ve artık savunulamaması (askeri ve siyasi olarak da en uç sınırına varması), yeni bir örgütlenmeyi gerekli kılmıştır. Modern sonrası yeni örgütlenmenin tartışma konusu olmadan bütün yönleriyle uygulanmaya konması, verili düzen haline gelmesi Corona virüs krizine dayanılarak gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde corona sonrası düzen kendisini modern örgütlenmeye karşıt özelliklerle veya uzmanca teknolojiye dayalı yeni bir durum ve işleyişle tanımlamaktadır. Modern anlamda düzenden farklılığı bütünsel dünya görüşlerinden (herkesi katma / ortak etme çabasından) vazgeçilmesi yanında, artık çalışma düzeni açısından rasyonelliği, formalist yapılanmayı, bağlayıcı kuralları ve değerleri gerekli görmemesidir. İşin doğasındaki organizasyon ve kurallar, disiplin, daha katı biçimde bilgisayar ve iletişim teknolojisinin gerektirdiği algoritmalara bağlanmıştır. Bu durum kurumsal bağlılığı, değerleri, ahlaki ve zorunluluğu önemsiz hale getirirken, kişilerin, hatta uzmanların görece özgür çalışmasını ve sosyalliğini, ahlakını da devre dışı bırakmıştır. Yeni çalışma düzeni bağımsız ve örgütlü hareket etmek bir yana, kişisel düzeyde katkı ve birlikte bulunmayı da gerekli kılmamaktadır. Böylece esnek çalışmanın da katkısıyla, çalışma yaşamı ile sınırlı-sorumlu kişisel boş zaman arasındaki ikiliğe son vermek, düzenin otoritesini ve hegemonyasını bütün ilişkilere ve zamana yaymak açısından mevcut düzene büyük bir rahatlık sağlamıştır. Modern boş zaman artık (kişilerin görece kendi isteğine dayalı, kadınların etkin olduğu ve kurduğu, eğlenceli, dingin, hayattan zevk alınan, düşlere ve arzulara dayalı sınırlı-sorumlu denetim alanı olmaktan çıkarak) iktidar aygıtları tarafından denetlenen, yönlendirilen, biçimlendirilen yaşam alanı haline gelmiştir. "Çalışma yaşamının ve emeğin kadınlaşması/ evcilleşmesi" bu anlamda işe ve boş zamanlara üretici bir yenilik ve değer katmak, var olan örgütlenmeyi aşmak için değil, tam tersine bütün yönleriyle denetlenemeyen duygusal kadın emeğini her yönüyle köreltmek, sıradanlaştırmak, marjinal hale getirmek içindir.